ശ്രീവിഷ്ണുപാദാദികേശാന്തസ്തോത്രമ്

{॥ ശ്രീവിഷ്ണുപാദാദികേശാന്തസ്തോത്രമ് ॥}

॥ ശ്രീഃ ॥

Commentary and translation by GSS. Murthy

Adi Shankaracharya, also reverentially called as Shankarabhagavatpada, has composed this exquisite hymn in praise of Lord Vishnu. Lord Vishnu, with his bow SArnga slinging over the shoulder holds in his four hands Panchajanya the conch, Sudarsana the disc, Nandaka the sword, and Koumodaki, the mace. He has as his vehicle Garuda, the chief of the feathered race and as his seat Ananta, the chief of snakes. He has as his consorts Shridevi and Bhudevi. After praying to Vishnu's weapons, his vehicle, his seat and his consorts Shri Shankara prays to each of the parts of Vishnu's divine form starting from his feet [pAdAdi] and ending in the hair[keShAnta] on his head.

The rendering in English which is not a word by word translation only conveys the gist of a verse and is based on a Sanskrit commentary, `Bhakti mandakini' of Shri. Purnasaraswati.

Shri Shankara first prays to Panchajanya, the conch.

ലക്ഷ്മീഭര്‍തുര്‍ഭുജാഗ്രേ കൃതവസതി സിതം യസ്യ രൂപം വിശാലമ്
നീലാദ്രേസ്തുങ്ഗശൃങ്ഗസ്ഥിതമിവ രജനീനാഥബിംബം വിഭാതി ।
പായാന്‍നഃ പാഞ്ചജന്‍യഃ സ ദിതിസുതകുലത്രാസനൈഃ പൂരയന്‍ സ്വൈഃ
നിധ്വാനൈര്‍നീരദൌഘധ്വനിപരിഭവദൈരമ്ബരം കമ്ബുരാജഃ ॥ ൧ ॥

അന്‍വയഃ -- യസ്യ വിശാലം സിതം രൂപം ലക്ഷ്മീഭര്‍തുഃ ഭുജാഗ്രേ കൃതവസതി
നീലാദ്രേഃ തുങ്ഗശൃങ്ഗസ്ഥിതം രജനീനാഥബിമ്ബമ് ഇവ വിഭാതി സഃ
കംബുരാജഃ
പാഞ്ചജന്‍യഃ നീരദൌഘധ്വനിപരിഭവദൈഃ ദിതിസുതകുലത്രാസനൈഃ

സ്വൈഃ

നിധ്വാനൈഃ അമ്ബരം പൂരയൻ നഃ പായാത് ।

May Panchajanya the king of conches, whose sound surpasses the sound of thunder and which terrifies the clan of the Daityas protect us. Positioned in the hand of Vishnu, LakShmi's protector, the broad white Panchajanya resembles the moon at the peak of the Niladri, the blue mountain.

Note: Shri Shankara starts the hymn uttering the auspicious name of LakShmi, who bestows things auspicious to her devotees. The sound of the conch is ` OM', the sacred chant. Panchajanya also signifies Shabdabrahma. Niladri, blue in colour, is a mythical mountain to the North of Meru. As Vishnu is blue or dark in colour the comparison of the conch in his hand to that of moon at the peak of Niladri is apt.

Having first prayed to PAncajanya, the conch which is a representation of Shabdabrahma, Shri Shankara now prays to the most important weapon of ViShnu, namely the disc, Sudarsana, which represents the kAlachakra, the wheel of time:

ആഹുർയസ്യ സ്വരൂപം ക്ഷണമുഖമഖിലം സൂരയഃ കാലമേതമ്
ധ്വാൻതസ്യൈകാൻതമൻതം യദപി ച പരമം സർവധാമ്നാം ച ധാമ ।
ചക്രം തച്ചക്രപ്രാണേർദിതിജതനുഗലദ്രക്ത്ധാരാക്തധാരമ്
ശശ്വൻനോ വിശ്വവൻദ്യം വിതരതു വിപുലം ശർമ ഘർമാംശുശോഭമ് ॥ ൨ ॥

അൻവയഃ -- സൂരയഃ യസ്യ സ്വരൂപമ് ക്ഷണമുഖമ് അഖിലമ് ഏതമ് കാലമ് ആഹുഃ, യത് അപി
ധ്വാൻതസ്യ ഏകാൻതമ് അൻതമ് (യത്) സർവധാമ്നാമ് പരമമ് ധാമ ച , ചക്രപ്രാണേഃ തത്
ഘർമാംശുശോഭമ് വിശ്വവൻദ്യമ് ദിതിജതനുഗലദ്രക്ത്ധാരക്തധാരമ് ചക്രം വിപുലം ശർമ ശശ്വത് നോ വിതരതു ।

Let the disc of Chakrapani, whose edge is red with the flow of blood from the bodies of Daityas, which has the lustre of sun and which is worshipped by all, which is the ultimate end of all darkness, which is the ultimate abode of all energy and which sages consider as the form of Entire Time starting from the shortest instance of a kShana, for ever dispense to us bounteous happiness.

Note: The concept of Sudarsana chakra as a representation of kAlachakra is indeed very apt. There is nothing which is not annihilated by Time and nothing can survive its onslaught. Time only proves that Truth prevails over untruth.

One twelfth part of a muhoorta is Kshana. One thirtieth of a full day is muhoorta.

Shri Shankara prays to sArnga, ViShNu's bow:

ആയാൻനിർഘാതഘോരോ ഹരിഭുജപവനാമർശനാധ്മാതമൂർതേഃ
അസ്മാൻ വിസ്മേരനേത്രത്രിദശനുതിവചഃസാധുകാരൈഃ സുതാരഃ ।
സർവം സംഹർതുമിച്ഛോരരികുലഭുവനം സ്ഫാരവിസ്ഫാരനാദഃ
സംയത്കൽപാന്തസിന്ധൌ ശരസലിലഘടാവാർമുചഃ കാർമുകസ്യ ॥ ൯ ॥

അന്വയഃ -- സംയത്കൽപാന്തസിന്ധൌ ഹരിഭുജപവനാമർശനാധ്മാതമൂർതേഃ
ശരസലിലഘടാവാർമുചഃ,:സർവമ് അരികുലഭവനം സംഹർതുമ് ഇച്ഛോഃ,
കാർമുകസ്യ
നിർഘാതഘോരഃ, ത്രിദശനുതിവചഃസാധുകാരൈഃ സുതാരഃ,
സ്ഫാരവിസ്ഫാരനാദഃ അസ്മാൻ
ആയാത് ।

May the sound of the expanding twanging of the bow, whose high pitch is accompanied by the `well done' exclamations of the praising devas protect us. The twanging sound is like that of thunder in the pralaya-like battle emanating from clouds made of streams of arrows, which are like water and the arm of Narayana acts as the wind which drives the clouds.

Note: The construction of the verse and the metaphor are both complex and the commentator says so. Shankaracharya imagines the battle scene where Narayana is using his bow continuously against the asuras. During the battle, devas are exclaiming, `sAdhu, sAdhu' and the twang of the bow is heard as high pitched sound amidst the din. The sound is like that of thunder during the deluge at the end of a kalpa. The stream of arrows is like the cloud and the arm of Narayana is the wind which is driving the cloud.

ShankarAchArya now meditates on the sword Nandaka :

ജീമൂതശ്യാമഭാസാ മുഹുരപി ഭഗവദ്ബാഹുനാ മോഹയന്തീ
യുദ്ധേഷൂദ്ധൂയമാനാ ഝടിതി തടിദിവാലക്ഷ്യതേ യസ്യ മൂര്‍തിഃ ।
സോ/സിസ്ത്രാസാകുലാക്ഷത്രിദശരിപുവപുഃശോണിതാസ്വാദതൃപ്തോ
നിത്യാനന്ദായ ഭൂയാന്‍മധുമഥനമനോനന്ദനോ നന്ദകോ നഃ ॥ ൪ ॥

അന്‍വയഃ -- യുദ്ധേഷു ജീമൂതശ്യാമഭാസാ ഭഗവദ്ബാഹുനാ ഝടിതി ഉദ്ധൂയമാനാ യസ്യ
മൂര്‍തിഃ മുഹുരപി തടിത് ഇവ മോഹയന്തീ ലക്ഷ്യതേ സഃ
ത്രാസാകുലാക്ഷത്രിദശരിപുവപുഃശോണിതാസ്വാദതൃപ്തഃ
മധുമഥനമനോനന്ദനഃ
നന്ദകഃ നഃ നിത്യാനന്ദായ ഭൂയാത് ।

May the sword Nandaka which is satiated with the taste of the blood from the bodies of daityas who have eyes full of fear and which (thus) pleases the slayer of Madhu (Lord Vishnu) be for our eternal bliss. The sword while being swiftly moved in the battles by the Lord's arm which has the blue luster of a cloud causes confusion like lightening.

Note : Nandaka signifies the sword of Supreme Knowledge by which a devotee cuts asunder AvidyA. The flashes of the moving sword against the blue hue of the Lord are compared to that of lightening in the blue clouds.

Now the poet prays to Kaumodaki, the mace which represents buddhi, intellect:

കമ്രാകാരാ മുരാരേഃ കരകമലതലേനാനുരാഗാദ്ഗൃഹീതാ

സമ്യഗ്വൃത്താ സ്ഥിതാഗ്രേ സപദി ന സഹതേ ദർശനം യാ പരേഷാമ് ।

രാജന്തീ ദൈത്യജീവാസവമദമുദിതാ ലോഹിതാലേപനാർദ്രാ

കാമം ദീപ്താംശുകാന്താ പ്രദിശതു ദയിതേവാസ്യ കൌമോദകീ നഃ ॥ ൫ ॥

അന്വയഃ -- മുരാരേഃ കരകമലതലേന അനുരാഗാത് ഗൃഹീതാ, കമ്രാകാരാ സമ്യഗ്വൃത്താ
അഗ്രേ സ്ഥിതാ, യാ പരേഷാമ് ദർശനമ് സപദി ന സഹതേ, ദൈത്യജീവാസവമദമുദിതാ
ലോഹിതാലേപനാർദ്രാ രാജന്തീ, ദീപ്താംശുകാന്താ അസ്യ കൌമോദകീ ദയിതാ ഇവ നഃ കാമമ്
പ്രദിശതു ।

May Koumodaki (the mace) of Mura's foe (Murari) which he holds tenderly in the palm of his lotus-like hand, which is perfectly spherical and has an appealing shape, which stays in front and which does not at once tolerate the sight of enemies, which rejoices by (drinking) the liquor of daityas' blood, which is wet by the smear of blood, which is shining, which appears pleasing because of the brilliance of its rays bestow us our wish like a beloved who bestows amorous favour : a beloved who has a shapely figure and is held tenderly by hand, who has right character, who is ever present in front, who does not tolerate the presence of others, who is enjoying the intoxication arising out of liquor, who is moistened with a red ointment and the border of whose dress is glowing .
Note : The translation is woefully inadequate to bring out the flavour of double entendre employed by the Acharya. The literary embellishment called SleShAlankAra consists in using appropriate words having double meanings which are applicable to upamAna, the object to which a thing or action is compared as

well as the thing or action itself, upameya. To explain:- kamrAkArA= of fine shape, having a shapely figure; samyagvRuttA= nicely spherical, has right character ; pareShAm= of enemies, of others; daityajIvAsavamadamuditA= enjoying the intoxication caused by the liquor-like blood of Daityas, enjoying the intoxication caused by `daityajIvAsava'; lohitAlepanArdrA = wet with the smear of blood, moistened by red ointment; dIptAMShukAntA= (deepta,aMShu,kAntA) pleasing by the brilliant rays, (deepta, aMShuka, antA) the border of whose dress is glowing. KAmam = wish, amourous desire.

Now he prays to Garuda, ViShNu's vehicle and banner

യോ വിശ്വപ്രാണഭൂതസ്തനുരപി ച ഹരേര്യാനകേതുസ്വരൂപോ
യം സന്‍ചിന്‍ത്യൈവ സദ്യഃ സ്വയമുരഗവധൂവര്‍ഗഗര്‍ഭാഃ പതന്‍തി ।
ചഞ്ച്ചച്ഛണ്‍ഡോരുതുണ്‍ഡത്രുടിതഫണിവസാരക്തപങ്കാങ്കിതാസ്യമ്
വന്‍ദേ ഛന്‍ദോമയം തം ഖഗപതിമമലസ്വര്‍ണവര്‍ണം സുപര്‍ണമ് ॥ ൬ ॥

അന്‍വയഃ -- യഃ തനുരപി വിശ്വപ്രാണഭൂതഃ ഹരേഃ യാനകേതുസ്വരൂപഃ ച, യമ്
സഞ്ചിന്‍ത്യ ഏവ സദ്യഃ ഉരഗവധൂഗര്‍ഭാഃ സ്വയമ് പതന്‍തി,
ചഞ്ച്ചച്ഛണ്‍ഡോരുതുണ്‍ഡത്രുടിതഫണിവസാരക്തപങ്കാങ്കിതാസ്യമ്
(ചഞ്ച്ചത്+ചണ്‍ഡ
+ഉരു+തുണ്‍ഡ+ത്രുടിത+ഫണി+വസാ+രക്ത+പങ്ക+അങ്കിത+ആസ്യമ്),
ഛന്‍ദോമയമ്
അമലസ്വര്‍ണവര്‍ണമ് തമ് ഖഗപതിമ് സുപര്‍ണമ് വന്‍ദേ ।

I bow to SuparNa, the king of birds who is the Vedas personified and who is stainless and golden in colour, who is the breath of Pranava(OM), and who though small in size is the vehicle as well as the banner of Hari. The very thought of him causes snake maids to abort the foetuses. His face is smeared with the slush of blood and marrow of snakes as he snaps them asunder with his wide open violently shaking beak.

Note: Garuda is considered vedAtmA. Visva can be interpreted as omkAra and

therefore he is ViSvaprAna.

Now the prayer is to Ananta, the king of serpents, who is the seat of Vishnu:

വിഷ്ണോർവിശ്വേശ്വരസ്യ പ്രവരശയനകൃത്സർവലോകൈകധർതാ

സോ/നന്തഃ സർവഭൂതഃ പൃഥുവിമലയശാഃ സർവവേദൈശ്ച വേദ്യഃ ।

പാതാ വിശ്വസ്യ ശശ്വത്സകലസുരരിപുധ്വംസനഃ പാപഹന്താ

സർവജ്ഞഃ സർവസാക്ഷീ സകലവിഷഭയാത് പാതു ഭോഗീശ്വരോ നഃ ॥ ൭ ॥

അന്വയഃ -- വിശ്വേശ്വരസ്യ വിഷ്ണോഃ പ്രവരശയനകൃത്

സർവലോകൈകധർതാ സഃ

സർവഭൂതഃ പൃഥുവിമലയശാഃ സർവവേദൈശ്ച വേദ്യഃ വിശ്വസ്യ ശശ്വത്

പാതാ

സകലരിപുധ്വംസനഃ പാപഹന്താ സർവജ്ഞഃ സർവസാക്ഷീ സകലവിഷഭയാത്

ഭോഗീശ്വരഃ അനന്തഃ നഃ പാതു ।

May the Lord of serpents, Anantha, who acts as an exalted bed for Vishnu, the

Lord of the universe, protect us from the fear of all types of poison. He is the

sole bearer of all the worlds, and has become everything. His glory is vast and

unsullied. He is the one who has to be known through all the Vedas. He is the

eternal protector of the universe. He is the destroyer of all enemies and all

sins. He is omniscient and omnipresent.

Notes: Anantha is the sole bearer of the universe as Vishnu holds the universe

in his belly. It is not very clear how some of the epithets which are more

appropriate to Vishnu himself are applicable to Anantha. The commentator is not

much of a help. Scholars could explain perhaps.

In the next two verses the sage meditates on LakShmi, the consort of Vishnu:

വാഗ്ഭൂഗൌര്യാദിഭേദൈർവിദുരിഹ മുനയോ യാം യദീയൈശ്ച പുംസാം

കാരുണ്യാർദ്രൈഃ കടാക്ഷൈഃ സകൃദപി പതിതൈഃ സമ്പദഃ സ്യുഃ സമഗ്രാഃ ।

കുൻദേൻദുസ്വച്ഛമൻദസ്മിതമധുരമുഖാമ്ഭോരുഹാം സുൻദരാങ്ഗീമ്
വൻദേ വൻദ്യാമസേഷൈരപി മുരഭിദുരോമൻദിരാമിൻദിരാം താമ് ॥ ൭ ॥

അൻവയഃ -- യാമ് ഇഹ മുനയഃ വാഗ്+ഭൂ+ഗൌരീ+ആദി+ഭേദൈഃ വിദുഃ, യദീയൈഃ സകൃദപി
പതിതൈഃ കാരുൺയാർദ്രൈഃ കടാക്ഷൈഃ പുംസാം സമഗ്രാഃ സമ്പദഃ സ്യുഃ ച,
കുൻദ്+ഇൻദു+സ്വച്ഛ+മൻദസ്മിത+മധുര+മുഖ+അമ്ഭോരുഹാമ് സുൻദരാങ്ഗീമ്,
മുരഭിദ്+ഉരോ+മൻദിരാമ് അശേഷൈഃ അപി വൻദ്യാമ് താമ് ഇൻദിരാമ് വൻദേ ।

I bow to Indira (LakShmi), the beautiful-limbed, who is known by the sages as VAgdevi, Bhudevi, Gauri etc, who is to be revered by everyone, who has the chest of the slayer of Mura as her abode, and whose lotus-like face is made pleasant by her smile as white as moon and Kunda flower. When her glances which are moist with compassion are cast on persons even once, they bring all the wealth.

Notes: Shankarabhagavatpada quite clearly perceives LakShmi, Bhudevi, Gauri, Sarasvati as different facets of the same Mother Goddess. The idea of LakShmi's glances bestowing riches is amplified by Vedantadesika in his Shristuti,
യസ്യാം ദിശി വിഹരതേ ദേവി ദൃഷ്ടിസ്ത്വദീയാ തസ്യാം തസ്യാമഹമഹമികാം തൻവതേ
സമ്പദോഘാഃ 'Oh Goddess, In whichever direction your glances are cast, in that direction torrents of wealth accumulate'.

യാ സൂതേ സത്ത്വജാലം സകലമപി സദാ സംനിധാനേന പുംസഃ
ധത്തേ യാ തത്ത്വയോഗാച്ചരമചരമിദം ഭൂതയേ ഭൂതജാതമ് ।
ധാത്രീം സ്ഥാത്രീം ജനിത്രീം പ്രകൃതിമവികൃതിം വിശ്വശക്തിം വിധാത്രീമ്
വിഷ്ണോർവിശ്വാത്മനസ്താം വിപുലഗുണമയീം പ്രാണനാഥാം പ്രണൌമി ॥ ൮ ॥

അൻവയഃ -- യാ പുംസഃ സൻനിധാനേന സകലമ് അപി സത്ത്വജാലമ് സദാ
സൂതേ, യാ
തത്ത്വയോഗാത് ഇദമ് ചരമ് അചരമ് ഭൂതജാതമ് ഭൂതയേ ധത്തേ, താമ് ജനിത്രീമ്
ധാത്രീമ്
സ്ഥാത്രീമ് പ്രകൃതിമ് അവികൃതിമ് വിശ്വശക്തിമ് വിധാത്രീമ് വിപുലഗുണമയീമ്
വിശ്വാത്മനഃ വിഷ്ണോഃ പ്രാണനാഥാമ് പ്രണൌമി ।

She forever gives birth to all the sat (living and the non-living) due to the presence of Purusha (Narayana). As a consequence of the union with Him (Narayana), she holds all this moveable and the immoveable beings for (their) prosperity. She is the creator, the nurse and the supporter; she is the nature, the unchanging, the energy of the universe, the bestower. I bow to her of abundant qualities who is the beloved of Vishnu, the life-force of the universe.
Notes: LakShmi is prakruti and Narayana is Purusha. Prakruti and Purusha together cause and sustain the universe and all it contains. The oft-quoted verse of Gita could be recalled, `മമ യോനിർമഹദ്ബ്രഹ്മ തസ്മിൻ ഗർഭം ദധാമ്യഹമ് । സംഭവഃ സർവഭൂതാനാം തതോ ഭവതി ഭാരത ॥' `മമ

യോനിർമഹദ്ബ്രഹ്മ തസ്മിൻ ഗർഭം ദധാമ്യഹമ് । സമ്ഭവഃ സർവഭൂതാനാമ്
തതോ
ഭവതി ഭാരത ॥'

Now the sage meditates on the particles of dust under the feet of Vishnu:
യേഭ്യോ/സൂയദ്ഭിരുച്ചൈഃ സപദി പദമുരു ത്യജ്യതേ ദൈത്യവർഗൈഃ
യേഭ്യോ ധർതും ച മൂർധ്നാ സ്പൃഹയതി സതതം സർവഗീർവാണവർഗഃ ।
നിത്യം നിർമൂലയേയുർനിചിതതരമമീ ഭക്തിനിഘ്നാത്മനാം നഃ
പദ്മാക്ഷസ്യാങ്ഘ്രിപദ്മദ്വയതലനിലയാഃ പാംസവഃ പാപപങ്കമ് ॥ ൧൦ ॥

അന്‍വയഃ -- യേഭ്യഃ അസൂയദ്ഭിഃ ദൈത്യവര്‍ഗൈഃ ഉച്ചൈഃ ഉരു പദമ് സപദി ത്യജ്യതേ,
യേഭ്യഃ സര്‍വഗീര്‍വാണവര്‍ഗഃ മൂര്‍ധ്നാ ധര്‍തുമ് സതതമ് സ്പൃഹയതി ച, അമീ പദ്മാക്ഷസ്യ അങ്ഘ്രി-പദ്മ-ദ്വയ-തല-നിലയാഃ പാംസവഃ
ഭക്തിനിഘ്നാത്മനാമ് നഃ
പാപപങ്കമ് നിത്യമ് നിചിതതരമ് നിര്‍മൂലയേയുഃ ।

May the dust particles present under the lotus-like feet of Vishnu, the lotus-eyed thoroughly and continuously remove the slough of sin of ours who are subservient to him through devotion. The daityas jealous of (the power of) those dust particles quickly leave the exalted and wide place (of the sacred dust) while all the devas all the time desire to carry them on their head.

Notes: Daityas represent those who are evil in their behaviuor while Devas represent the good and the devoted. The commentator raises a doubt how there could be dust particles under the Lord's feet and answers that they are the pollen of flowers worn by the Devas on their crowns. That mud is a good remover of slough is of course an observed fact.

Now the prayer is directed to the lines under the feet of Vishnu:

രേഖാ ലേഖാദിവന്ദ്യാശ്ചരണതലഗതാശ്ചക്രമത്സ്യാദിരൂപാഃ
സ്നിഗ്ധാഃ സൂക്ഷ്മാഃ സുജാതാ മൃദുലലിതതരക്ഷൌമസൂത്രായമാണാഃ ।
ദദ്യുര്‍നോ മങ്ഗലാനി ഭ്രമരഭരജുഷാ കോമലേനാബ്ജിജായാഃ
കമ്രേണാമ്രേഡ്യമാനാഃ കിസലയമൃദുനാ പാണിനാ ചക്രപാണേഃ ॥ ൪൫ ॥

അന്‍വയഃ -- അബ്ജിജായാഃ ഭ്രമരഭരജുഷാ കോമലേന കമ്രേണ കിസലയമൃദുനാ പാണിനാ
ആമ്രേഡ്യമാനാഃ, ചക്രപാണേഃ ചരണതലഗതാഃ ചക്രമത്സ്യാദിരൂപാഃ സ്നിഗ്ധാഃ സൂക്ഷ്മാഃ
സുജാതാഃ മൃദുലലിതതരക്ഷൌമസൂത്രായമാണാഃ രേഖാഃ നഃ മങ്ഗലാനി ദദ്യുഃ ।

May the fine soft and well formed lines under the feet of ChakrapANi, which are in the shapes of wheel, fish etc. and which look like soft and graceful silk threads and which are being repeatedly massaged by LakShmi's lovely hand which is soft as sprout and is accompanied by swarms of bees, bestow on us all that are auspicious.

Notes: As the hands of LakShmi are fragrant, red and soft as tender sprout, bees crowd around them thinking that they are indeed tender sprouts! AmreDyamAna has to be contextually interpreted as repeated touching or massaging, although lexicon-meaning of AmreDana is ` a repeated word'.

ShankarAcArya now worships the feet of Vishnu, when he straddled the universe as Vamana, the dwarf in vamanavatara:

യസ്മാദാകദ്രാമതോ ദ്യാം ഗരുഡമണിശിലാകേതുദണ്ഡായമാനാത്
ആശ്ച്യോതന്തീ ബഭാസേ സുരസരിദമലാ വൈജയന്തീവ കാന്താ ।
ഭൂമിഷ്ഠോ യസ്തഥാന്യോ ഭുവനഗൃഹബൃഹത്സ്തമ്ഭശോഭാം ദധൌ നഃ
പാതാമേതൌ പയോജോദരലലിതതലൌ പങ്കജാക്ഷസ്യ പാദൌ ॥ ൧൨ ॥

അന്വയഃ -- ദ്യാമ് ആകദ്രാമതഃ ഗരുഡമണിശിലാകേതുദണ്ഡായമാനാത്
യസ്മാത് ആശ്ച്യോതന്തീ
അമലാ സുരസരിത് കാന്താ വൈജയന്തീ ഇവ ബഭാസേ, തഥാ ഭൂമിഷ്ഠഃ യഃ
അന്യഃ
ഭുവനഗൃഹബൃഹത്സ്ഥംഭശോഭാമ് ദധൌ, ഏതൌ പയോജോദരലലിതതലൌ
പങ്കജാക്ഷസ്യ പാദൌ നഃ പാതാമ് ।

May the feet of Vishnu, the lotus-eyed which are as soft as the inside of the lotus protect us. (During Vamana incarnation) when one of the feet was straddling the skies looking like a giant flag-staff made of emerald, the pure Ganga, the river of Gods, flowing from it looked like the flag. The other foot placed on the ground looked like a giant pillar of the house-like earth.

Notes: In this verse the sage visualizes the scene when Vamana occupied the skies with one foot while his other foot was firmly placed on the earth.

The sage continues his contemplation of Vamana Avatara in this verse.

ആക്രാമദ്ഭ്യാം ത്രിലോകീമസുരസുരപതീ തത്ക്ഷണാദേവ നീതൌ
യാഭ്യാം വൈരോചനീന്ദ്രൌ യുഗപദപി വിപത്സമ്പദോരേകധാമ ।
താഭ്യാം താമ്രോദരാഭ്യാം മുഹുരഹമജിതസ്യാഞ്ചിതാഭ്യാമുഭാഭ്യാം
പ്രാജ്യൈശ്വര്യപ്രദാഭ്യാം പ്രണതിമുപഗതഃ പാദപങ്കേരുഹാഭ്യാം ॥ ൧൩ ॥

അന്വയഃ -- ത്രിലോകീം ആക്രാമദ്ഭ്യാം യാഭ്യാം അസുരസുരപതീ വൈരോചനീന്ദ്രൌ തത്ക്ഷണാത്
ഏവ യുഗപത് അപി വിപത്സമ്പദോഃ ഏകധാമ നീതൌ,താഭ്യാം പ്രാജ്യൈശ്വര്യപ്രദാഭ്യാം
അഞ്ചിതാഭ്യാം ഉഭാഭ്യാം അജിതസ്യ പാദപങ്കേരുഹാഭ്യാം അഹം മുഹുഃ പ്രണതിം
ഉപഗതഃ ।

I repeatedly surrender to the unconquered Vishnu's graceful two pink-soled lotus-like feet, which bestow immense affluence and which while straddling the three worlds brought to Vairochani , the king of Asuras and to Indra, the king of Suras the pinAcle of misfortune and fortune simultaneously and together.

Note: During Vamana avatara, Bali the king of Asuras suffered utter humiliation and Indra regained his affluence. The commentator explains ekadhAma (ekadhAma) as parAkAShThA (parA kAShThA), which has been translated as `pinnacle'. In this hymn Vishnu is often referred to as Ajita.

Adi Shankara now contemplates on the infinite feet of virat purusha, extolled in Purushasukta

യേഭ്യോ വർണശ്ചതുർഥശ്ചരമത ഉദഭൂദാദിസർഗേ പ്രജാനാം
സാഹസ്രീ ചാപി സംഖ്യാ പ്രകടമഭിഹിതാ സർവവേദേഷു യേഷാം ।

၂യാപ്താ വിശ്വംഭരാ യൈരതിവിതതതനോർവിശ്വമൂർതേർവിരാജോ

വിഷ്ണോസ്തേഭ്യോ മഹദ്ഭ്യഃ സതതമപി നമോ/സ്ത്വംഘ്രിപങ്കേരുഹേഭ്യഃ

॥ ൧൪॥

അൻവയഃ -- ആദിസർഗേ പ്രജാനാം ചതുർഥഃ വർണഃ യേഭ്യഃ ഉദഭൂത്, അപി ച യേഷാമ്

സാഹസ്രീ സംഖ്യാ സർവവേദേഷു പ്രകടമ് അഭിഹിതാ, അതിവിതതതനോഃ വിശ്വമൂർതേഃ

വിഷ്ണോഃ യൈഃ വിശ്വംഭരാ ၂യാപ്താ തേഭ്യഃ മഹദ്ഭ്യഃ

അംഘ്രിപങ്കേരുഹേഭ്യഃ

സതതമ് അപി നമഃ അസ്തു ।

All the time let there be salutations to Vishnu's innumerable great lotus-like feet which occupied the whole of the earth, while Vishnu as Viratpurusha spanned the whole universe. All the Vedas have indeed clearly proclaimed the infinitude of those feet and from those feet were born the fourth varna of the peoples at the time of Primeval Creation.

Notes: The sage visualizes the virat purusha of purushasukta and prays to the infinite feet of that Viratpurusha. `Sahasra' although means one thousand really denotes the Innumerable.

വിഷ്ണോഃ പാദദ്വയാഗ്രേ വിമലനഖമണിഭ്രാജിതാ രാജതേ യാ

രാജീവസ്യേവ രമ്യാ ഹിമജലകണികാലംകൃതാഗ്രാ ദലാലീ ।

അസ്മാകം വിസ്മയാർഹാൺയഖിലജനമനഃപ്രാർഥനീയാനി സേയമ്

ദദ്യാദാദ്യാനവദ്യാ തതിരതിരുചിരാ മങ്ഗലാൻയങ്ഗുലീനാമ് ॥ ൧൫ ॥

അൻവയഃ -- വിഷ്ണോഃ പാദദ്വയാഗ്രേ വിമലനഖമണിഭ്രാജിതാ, യാ രാജീവസ്യ

ഹിമജലകണികാലങ്കൃതാ രമ്യാ ദലാലീ ഇവ രാജതേ, സാ ഇയമ് ആദ്യാ
അനവദ്യാ
അതിരുചിരാ അങ്ഗുലീനാമ് തതിഃ അസ്മാകമ് അഖിലജനമനഃപ്രാര്‍ഥനീയാനി
വിസ്മായാര്‍ഹാണി
മങ്ഗലാനി ദദ്യാത് ।

May the faultless pre-eminent enchanting line of toes, at the tip of Vishnu's

feet, give us amazing good luck worthy of being prayed for by all. The line of

toes looks resplendent with the spotless gem-like nails resembling a string of

lotus petals resplendent with dew drops (at their tips).

Now the prayer is directed to the row of toe-nails of Vishnu :

യസ്യാം ദൃഷ്ട്വാമലായാം പത്രികൃതിമമരാഃ സംഭവന്‍ത്യാനമന്‍തഃ
സേന്‍ദ്രാഃ സാന്‍ദ്രീകൃതേര്‍ഷ്യാസ്ത്വപരസുരകുലാശംകയാതംകവന്‍തഃ ।
സാ സദ്യഃ സാതിരേകാം സകലസുഖകരീം സമ്പദം സാധയേന്‍നഃ
ചഞ്ചച്ചാര്‍വംശുചക്രാ ചരണനലിനയോശ്ചക്രപാണേര്‍നഖാലീ ॥ ൧൩ ॥

അന്‍വയഃ -- സേന്‍ദ്രാഃ അമരാഃ ആനമന്‍തഃ യസ്യാമ് അമലായാമ് പത്രികൃതിമ്
ദൃഷ്ട്വാ
അപരസുരകുലാശംകയാ സാന്‍ദ്രീകൃതേര്‍ഷ്യാഃ സംഭവന്‍തി സാ
ചഞ്ചത്-ചാരു-അംശു-ചക്രാ ചക്രപാണേഃ ചരണനലിനയോഃ നഖാലീ
സാതിരേകാമ്
സകലസുഖകരീമ് സമ്പദമ്
നഃ സാധയേത് ।

May the row of toe-nails of lotus-like feet of Vishnu, the wielder of the disc,

provide us the all-transcending wealth which leads to every type of happiness.

An expanding wheel of beautiful rays emanates from the row of nails. The Devas

bending low while prostrating to the Lord look at their own reflection in the

spotless row of nails and have an apprehension that it is another group of Devas and feel jealous of them.

Notes: Quite clearly the type of wealth that the sage is seeking is salvation which transcends everything else. The row of nails is spotless and has a natural shine in which the Devas who have come to seek audience of Vishnu see their own reflection and mistake the reflection to be another real group of Devas and they feel jealous of them as they have already been given protection by Vishnu! A nice exaggeration indeed!

The sage meditates on the front part of the feet of Vishnu:

പാദാമ്ഭോജന്മസേവാസമവനതസുരവ്രാതഭാസ്വത്കിരീട-
-പത്ര്യുപ്തോച്ചാവചാശ്മപ്രവരകരഗണൈശ്ചിത്രിതം യദ്വിഭാതി ।
നമ്രാങ്ഗാനാം ഹരേർനോ ഹരിദുപലമഹാകൂർമസൌന്ദര്യഹാരി-
-ച്ഛായം ശ്രേയഃപ്രദായി പ്രപദയുഗമിദം പ്രാപയേത് പാപമന്തമ് ॥ ൧൭ ॥

അന്വയഃ -- യത്
പാദ-അമ്ഭോജന്മ-സേവാ-സമവനത-സുര-വ്രാത-ഭാസ്വത്-കിരീട-പത്ര്യുപ്ത-ഉച്ചാവച-അശ്മ-പ്രവര-കര-ഗണൈഃ
ചിത്രിതമ് വിഭാതി ഹരിത്-ഉപല-മഹാകൂർമ-സൌന്ദര്യ-ഹാരി-ഛായമ്
ശ്രേയഃപ്രദായി
ഹരേഃ ഇദമ് പ്രപദയുഗമ് നമ്രാങ്ഗാനാമ് നഃ പാപമ് അന്തമ് പ്രാപയേത് ।

May Vishnu's front part of the feet, which bestows all round well-being, terminate the sins of ours who are bent low before him. His front of the feet, the elegance of which beats that of the shell of a tortoise made of emerald, looks colorful with the myriad hues of the gems on the Deva's crowns as they bend low placing their crowned heads at His feet.

Notes: Shankarabhagavatpada employs an unusually long compound word, which is contrary to his style of simple lilting words. Perhaps he wanted to indicate to

his contemporary pundits, that his normal style of simple words was not because

of his inability to compose verses with long and complex words and constructs!

[There appears to be no suitable word in common(non-medical) English to denote

the front portion of the feet.]

Next Shankaracharya meditates on the elegant legs of Narayana:

ശ്രീമത്യൌ ചാരുവൃത്തേ കരപരിമലനാനൻദഹൃഷ്ടേ രമായാഃ

സൌൻദര്യാഢ്യേൻദ്രനീലോപലരചിതമഹാദൺഡയോഃ കാൻതിചോരേ ।

സൂരീൻദ്രൈഃ സ്തൂയമാനേ സുരകുലസുഖദേ സൂദിതാരാതിസംഘേ

ജങ്ഘേ നാരായണീയേ മുഹുരപി ജയതാമസ്മദംഹോ ഹരൻത്യൌ ॥ ൧൫ ॥

അൻവയഃ -- ശ്രീമത്യൌ, ചാരുവൃത്തേ,

സൌൻദര്യ-ആഢ്യ-ഇൻദ്രനീലോപല-രചിത-മഹാദൺഡയോഃ കാൻതിചോരേ,

രമായാഃ

കര-പരിമലന-ആനൻദ-ഹൃഷ്ടേ, സൂരീൻദ്രൈഃ സ്തൂയമാനേ, സുരകുലസുഖദേ,

സൂദിതാരാതിസംഘേ, നാരായണീയേ ജങ്ഘേ മുഹുഃ അപി അസ്മദംഹഃ

ഹരൻത്യൌ ജയതാമ് ।

May the well-rounded lustrous legs(shanks) of Narayana, which rob the beauty of

elegant staffs made of sapphire, which experience horripilation as LakShmi

gently massages them with her hands, which destroy the groups of enemies(of

Devas), which give happiness to the Devas and which are being praised by the

great devotees ever flourish while removing all our sins.

Notes: As in earlier verses Devas represent the virtuous while their enemies

represent the vicious.

Now Shankara concentrates on the knees of Vishnu:

സംയക്സാഹ്യം വിധാതും സമമിവ സതതം ജങ്ഘയോർഖിൻനയോർയേ

ഭാരീഭൂതോരുദൺഡദ്വയഭരണകൃതോത്തമ്ഭഭാവം ഭജേതേ ।

ചിത്താദർശം നിധാതും മഹിതമിവ സതാം തേ സമുദ്ഗായമാനേ

വൃത്താകാരേ വിധത്താം ഹൃദി മുദമജിതസ്യാനിശം ജാനുനീ നഃ ॥ ൧൯ ॥

അൻവയഃ -- ഖിൻനയോഃ ജങ്ഘയോഃ യേ സമ്യക് സതതമ് സാഹ്യം സമം വിധാതുമ് ഇവ
ഭാരീഭൂത-ഊരു-ദൺഡ-ദ്വയ-ഭരണ-കൃത-ഉത്തംഭ-ഭാവമ് ഭജേതേ, സതാം മഹിതമ്
ചിത്താദർശം നിധാതും ഇവ വൃത്താകാരേ സമുദ്ഗായമാനേ തേ അജിതസ്യ ജാനുനീ നഃ
ഹൃദി മുദം വിധത്താമ് ।

May the unconquered Vishnu's knees which look as though they were the round jewel caskets meant for keeping the respected mirror of the minds of the virtuous bestow happiness in our hearts. The knees look as if they are stay-beams to support continuously in the right manner, the shanks which are under strain due to the weight of the thighs.

Notes: Here utprekShA, a well known figure of speech is employed to convey two different images. Vishnu's knee looks like a round jewel-casket for keeping a mirror. The mirror is the polished clean mind of the virtuous. It implies that the minds of the virtuous meditate on Vishnu's knees. The knee also looks as if it is a support-beam for the shank which is under strain due to the weight of the thigh!

Now the sage prays to the thighs of Vishnu:

ദേവോ ഭീതിം വിധാതുഃ സപദി വിദധതൌ കൈടഭാഖ്യം മധും ചാ-
പ്യാരോപ്യാരൂഢഗർവാവധിജലധി യയോരാദിദൈത്യൌ ജഘാന ।
വൃത്താവൻയോൻയതുല്യൌ ചതുരമുപചയം ബിഭ്രതാവഭ്രനീലൌ
ഊരൂ ചാരൂ ഹരേസ്തൌ മുദമതിശയിനീം മാനസേ നോ വിധത്താമ് ॥ ൨൦ ॥

അൻവയഃ -- ദേവഃ വിധാതുഃ ഭീതിം വിദധതൌ ആരൂഢഗർവൌ ആദിദൈത്യൌ

കൈടഭാഖ്യം

മധും അപി ച യയോഃ ആരോപ്യ അധിജലധി സപദി ജഘാന, വൃത്തൌ

അൻയോൻയതുൽയൌ,

ചതുരമ് ഉപചയമ് ബിഭ്രത്തൌ, അഭ്രനീലൌ ഹരേഃ തൌ ചാരു ഊരു നഃ മാനസേ

അതിശയിനീമ് മുദമ് വിധത്താമ് ।

May Hari's rounded, robust, charming and symmetrical cloud-blue thighs instill

bounteous joy in our minds. Vishnu instantly killed the first of Daityas,

haughty Madhu and Kaitabha by placing them on those thighs amidst the ocean when

they were frightening Brahma.

Notes: The reference is to the Puranic story which narrates that the demons,

Madhu and Kaitabha born from the excretion of Vishnu's ears started harassing

Brahma and that Vishnu killed them by placing them on his thighs. Madhu and

Kaitabha are strictly not Daityas as Daityas are those born of Diti. Commentator

explains that here Daitya has to be taken as a generic name for RakShasa's.

The sage meditates on the loins of Vishnu:

പീതേന ദ്യോതതേ യച്ചതുരപരിഹിതേനാമ്ബരേണാത്യുദാരമ്

ജാതാലംകാരയോഗം ജലമിവ ജലധേർവാഡവാഗ്നിപ്രഭാഭിഃ ।

ഏതത്പാതിത്യദാൻനോ ജഘനമതിഘനാദേനസോ മാനനീയമ്

സാതത്യേനൈവ ചേതോവിഷയമവതരത്പാതു പീതാംബരസ്യ ॥ ൨൧ ॥

അൻവയഃ -- ചതുരപരിഹിതേന പീതേന അമ്ബരേണ ജാതാലംകാരയോഗമ്,

വാഡവാഗ്നിപ്രഭാഭിഃ ജലധേഃ ജലമിവ, യത് ഉദാരമ് ദ്യോതതേ (തത്)

പീതാമ്ബരസ്യ

മാനനീയമ് ജഘനമ് പാതിത്യദാത് അതിഘനാത് ഏനസഃ നഃ ഏതത് അവതരത്

ഏവ

ചേതോവിഷയമ് സാതത്യേന പാതു ।

May the revered loins of Vishnu of the golden-yellow robe continuously save our minds, even by a mere descent into prayer, from the severe sins that cause us a degraded state. The loins skillfully covered by the (lower) garment look enchanting like the oceanic water made enchanting by the flames of vadava fire (submarine fire).

Notes: 1.pAtitya has been translated as `degraded state'. patitasya bhAvaH pAtityam- the state one falls to when one cannot adhere to the commands of Do's and Don'ts given by Sruti's and Smriti's. 2. Shankara uses a very significant word avatarat qualifying chetoviShayam. avatarat denotes the process of descending. As the commentator explains, it denotes the mind which has just started to descend into a state of meditation or prayer. A mere attempt to pray or meditate should be enough to clear ones sins!

The salutations are now directed to the girdle of Vishnu:

യസ്യാ ദാമ്നാ ത്രിധാമ്നോ ജഘനകലിതയാ ഭ്രാജതേ/ങ്ഗം യഥാബ്ധേഃ
മധ്യസ്ഥോ മൻദരാദ്രിർഭുജഗപതിമഹാഭോഗസംനദ്ധമധ്യഃ ।
കാഞ്ചീ സാ കാഞ്ചനാഭാ മണിവരകിരണൈരുൽലസദ്ഭിഃ പ്രദീപ്താ
കൽയാം കൽയാണദാത്രീ മമ മതിമനിശം കമ്രരൂപാ കരോതു ॥ ൨൨ ॥

അൻവയഃ -- യസ്യാഃ ജഘനകലിതയാ ദാമ്നാ ത്രിധാമ്നഃ അങ്ഗമ് യഥാ അബ്ധേഃ മധ്യസ്ഥഃ ഭുജഗപതി-മഹാഭോഗ-സംനദ്ധ-മധ്യഃ മൻദരാദ്രിഃ ഭ്രാജതേ, സാ കാഞ്ചനാഭാ കമ്രരൂപാ കൽയാണദാത്രീ ഉൽലസദ്ഭിഃ മണിവരകിരണൈഃ പ്രദീപ്താ
കാഞ്ചീ മമ മതിമ് അനിശമ് കൽയാം കരോതു ।

May Vishnu's gold-hued elegant girdle which bestows auspiciousness and which is glowing by the radiating rays of precious gems make my mind clever and agreeable always. The waist of Vishnu, of three abodes, with the strings of the girdle tied around the loins looks like the Mandara mountain in the center of

the ocean with the hoods of Vasuki tied around it.

Notes: The allusion is to the churning of ocean by Sura's and Asura's. Vishnu is called `tridhAman', one who has three abodes. The three abodes, as per the commentator, could be construed as a) states of wakefulness, dream and sleep; b) Rik, yajus, Sama Veda's; c) bhuloka, bhuvarloka and suvarloka; d) sun, moon, and fire the three forms of Tejas. In passing, the commentator quotes this interesting verse without indicating the source: `ന ദേവാ യഷ്ടിമാദായ രക്ഷന്തി പശുപാലവത് । യം യം രക്ഷിതുമിച്ഛന്തി ബുദ്ധ്യാ സംയോജയന്തി തമ് ॥' Gods do

not provide protection in the manner of a cow-herd with a stick in hand. Whomsoever they want to protect, they endow him with the right reasoning.

Shri Shankara takes us along to meditate on the navel of Vishnu:

ഉന്നമ്രം കമ്രമുച്ചൈരുപചിതമുദഭൂദ്യത്ര പത്രൈര്വിചിത്രൈഃ
പൂര്വം ഗീര്വാണപൂജ്യം കമലജമധുപസ്യാസ്പദം തത്പയോജമ് ।
യസ്മിന്നീലാശ്മനീലൈസ്തരലരുചിജലൈഃ പൂരിതേ കേലിബുദ്ധ്യാ
നാലീകാക്ഷസ്യ നാഭീസരസി വസതു നശ്ചിത്തഹംസശ്ചിരായ ॥ ൨൨ ॥

അന്വയഃ -- ഉന്നമ്രമ് കമ്രമ് ഉച്ചൈഃ വിചിത്രൈഃ പത്രൈഃ ഉപചിതമ് യത്ര പൂര്വമ് കമലജമധുപസ്യ ആസ്പദമ് തത് ഗീര്വാണപൂജ്യമ് പയോജമ് ഉദഭൂത്, യസ്മിന് നീലാശ്മനീലൈഃ തരലരുചിജലൈഃ പൂരിതേ, (തസ്മിന്) നാലീകാക്ഷസ്യ നാഭീസരസി നഃ
ചിത്തഹംസഃ ചിരായ വസതു ।

May the swan-like mind of ours live eternally in the lotus-eyed Vishnu's lake-like navel filled with the emerald-blue water-like tremulous lustre. In that lake-like navel long back the lofty, beautiful lotus grew which was revered by Deva's and which became the seat of bee-like Brahma.

Notes: Shankara uses a fine metaphor(rUpaka) to describe the navel of Vishnu. The navel is a lake, with lustrous blue water, in which a lotus grew which became an abode for a bee called Brahma! Our mind is a swan which should eternally dwell in that lake.

Now the salutations are to the actual lotus coming out of the navel of Vishnu:

പാതാലം യസ്യ നാലം വലയമപി ദിശാം പത്രപ്രങ്ക്തീർനഗേൻദ്രാൻ
വിദ്വാംസഃ കേസരാലീർവിദുരിഹ വിപുലാം കർണികാം സ്വർണശൈലമ് ।
ഭൂയാത്ഗായത്സ്വയംഭൂമധുകരഭവനം ഭൂമയം കാമദം നോ
നാലീകം നാഭിപദ്മാകരഭവമുരു തൻനാഗശയ്യസ്യ ശൌരേഃ ॥ ൨൪ ॥

അൻവയഃ -- വിദ്വാംസഃ ഇഹ യസ്യ നാലമ് പാതാലമ്, ദിശാമ് വലയമ് പത്രപ്രങ്ക്തീഃ,
നഗേൻദ്രാൻ കേസരാലീഃ, സ്വർണശൈലമ് വിപുലാമ് കർണികാമ് വിദുഃ,
നാഗശയ്യസ്യ ശൌരേഃ
തത് നാഭിപദ്മാകരഭവമ് ഗായത്സ്വയംഭൂമധുകരഭവനം ഭൂമയമ് ഉരു നാലീകമ് നഃ കാമദമ് ഭൂയാത് ।

May the lotus,in which is seated Brahma singing (praises of the Lord) like a humming bee, and which is growing out of the lake-like navel of Sauri, who has a serpent as his bed, be the fulfiller of all our wishes. The learned consider the netherworlds as the stalk of that earthly lotus, the directions as its petals, the great mountains as its filament-rows and the mountain Meru as its pericarp.

Notes: The commentator points out that calling Vishnu as Sauri, which is essentially an epithet of Krishna[belonging to Shoora dynasty], clearly brings out that Krishna is a complete avatara of Vishnu.

[pericarp- A botanical word-vessel containing seed formed from wall of ripened ovary-The translator humbly leaves it at that!]

Now in the next two verses, the salutations are to the abdominal part of

Vishnu's form.

ആദൌ കൽപസ്യ യസ്മാത്പ്രഭവതി വിതതം വിശ്വമേതദ്വികൽപൈഃ
കൽപാൻതേ യസ്യ ചാൻതഃ പ്രവിശതി സകലം സ്ഥാവരം ജങ്ഗമം ച ।
അത്യൻതാചിൻത്യമൂർതേശ്ചിരതരമജിതസ്യാൻതരിക്ഷസ്വരൂപേ
തസ്മിൻനസ്മാകമൻതഃകരണമതിമുദാ ക്രീഡതാത് ക്രോഡഭാഗേ ॥ ൨൫ ॥

അൻവയഃ -- കൽപസ്യ ആദൌ ഏതത് വിതതമ് വിശ്വമ് വികൽപൈഃ യസ്മാത് പ്രഭവതി,
കൽപാൻതേ സകലമ് സ്ഥാവരമ് ജങ്ഗമമ് ച യസ്യ അൻതഃ ച പ്രവിശതി,
അത്യൻതാചിൻത്യമൂർതേഃ അജിതസ്യ തസ്മിൻ അൻതരിക്ഷസ്വരൂപേ ക്രോഡഭാഗേ അസ്മാകമ്
അൻതഃകരണമ് അതിമുദാ ചിരതരമ് ക്രീഡതാത് ।

May our mind joyously play for long in the abdominal part, which manifests itself as the sky, of Vishnu, the unconquered, whose form is extremely beyond imagination. All this expanded universe came into being from that abdomen at the beginning of the Kalpa(period of four yuga's) and all the immovable and the movable enter into that abdomen at the end of the Kalpa.
Notes: As per dictionary, kroDa means the chest, the portion between the shoulders. Commentator has interpreted it as the abdominal portion contextually.

കാൻത്യംഭഃപൂരപൂർണേ ലസദസിതവലീഭങ്ഗഭാസ്വത്തരങ്ഗേ
ഗമ്ഭീരാകാരനാഭീചതുരതരമഹാവർതശോഭിൻയുദാരേ ।
ക്രീഡത്വാനദ്ധഹേമോദരനഹനമഹാവാഡവാഗ്നിപ്രഭാഢ്യേ
കാമം ദാമോദരീയോദരസലിലനിധൌ ചിത്തമത്സ്യശ്ചിരം നഃ ॥ ൨൬ ॥

അൻവയഃ -- കാൻതി-അമ്ഭഃ-പൂര-പൂർണേ ലസത്-അസിത-വലീ-ഭങ്ഗ-ഭാസ്വത്-തരങ്ഗേ

ഗംഭീര-ആകാര-നാഭീ-ചതുരതര-മഹാവർത-ശോഭിനി ഉദാരേ

ആനദ്ധ-ഹേമ-ഉദര-നഹന-മഹാ-വാഡവാഗ്നി-പഭ്രാ-ആഢ്യേ

ദാമോദരീയ-ഉദര-സലിലനിധൌ നഃ ചിത്തമത്സ്യഃ ചിരം കഥ്രീഡതു ।

May our fish-like mind play for long in the ocean-like abdomen of Damodara. The lustre of Vishnu is the water; The abdominal folds are the dark waves; The deep navel is the whirl-pool; the lustre of the golden girdle around the waist of Damodara is the sub-oceanic fire, VadavAgni.

Notes: The commentator elucidates: ` The import of the Acharya is that just as a fish cannot exist out of water, may our minds reach a stage when they cannot live away from meditating on the form of Vishnu.' The metaphor is complete in all respects as a one to one correspondence has been beautifully brought out. Shri Shankara's attention travels up the navel of Vishnu along the line of hair on the abdomen.

നാഭീനാലീകമൂലാദധികപരിമലോൻമോഹിതാനാമലീനാമ്

മാലാ നീലേവ യാൻതീ സ്ഫുരതി രുചിമതീ വക്തപ്രദ്മോൻമുഖീ യാ ।

രമ്യാ സാ രോമരാജിർമഹിതരുചികരീ മധ്യഭാഗസ്യ വിഷ്ണോഃ

ചിത്തസ്ഥാ മാ വിരംസീച്ചിരതരമുചിതാം സാധയൻതീ ശ്രിയം നഃ ॥ ൨൭ ॥

അൻവയഃ -- യാ അധികപരിമലോൻമോഹിതാനാമ് അലീനാമ്

നാഭീനാലീകമൂലാത് വക്തപ്രദ്മോൻമുഖീ

യാൻതീ രുചിമതീ നീലാ മാലാ ഇവ സ്ഫുരതി, സാ മഹിതരുചികരീ രമ്യാ

വിഷ്ണോഃ

മധ്യഭാഗസ്യ രോമരാജിഃ നഃ ചിത്തസ്ഥാ ചിരതരമ് ഉചിതാമ് ശ്രിയമ്

സാധയൻതീ മാ

വിരംസീത് ।

May the line of hair on Vishnu's abdomen residing in our minds always continue

to bestow us deserved riches. The line of hair, the beauty of which is relished by the revered, looks like a lustrous string of blue bumble-bees traveling from the bottom of lotus-like navel towards the lotus-like face captivated by the strong fragrance (of the face).

Notes: Describing the streak of hair on the abdomen above the navel is not uncommon in Sanskrit literature. To cite an example, Kalidasa who most probably preceded Shankaracharya, indulges in such description in Kumarasambhavam.

The sage beholds the soothing chest of Vishnu:

സംസ്തീർണം കൌസ്തുഭാംശുപസ്രരകിസലയൈർമുഗ്ധമുക്താഫലാഢ്യമ്
ശ്രീവാസോൽലാസി ഫുൽലപത്രിനവവനമാലാങ്കി രാജദ്ഭുജാന്തമ് ।
വക്ഷഃ ശ്രീവത്സകാന്തം മധുകരനികരശ്യാമലം ശാർങ്ഗപാണേഃ
സംസാരാധ്വശ്രമാർത്തൈരുപവനമിവ യത്സേവിതം തത്പപ്രദ്യേ ॥ ൨൮ ॥

അന്വയഃ -- കൌസ്തുഭാംശുപസ്രരകിസലയൈഃ സംസ്തീർണമ്
മുഗ്ധമുക്താഫലാഢ്യമ്
ശ്രീവാസോൽലാസി ഫുൽല-പത്രിനവ-വനമാലാ-അങ്കി രാജത്ഭുജാന്തമ്
മധുകരനികരശ്യാമലമ് ശ്രീവത്സകാന്തമ് ശാർങ്ഗപാണേഃ വക്ഷഃ, യത്
സംസാരാധ്വശ്രമാർത്തൈഃ ഉപവനമിവ സേവിതമ്, തത് പപ്രദ്യേ ।

I surrender to the Sarngapani (Vishnu)'s chest which acts as a garden-resort to those who are weary of the journey of samsara. The radiating rays of Kaustubha gem are like new shoots; It is having an abundance of pearls(muktaphala) like custard apples(muktaphala); The presence of LakShmi (Shrivasa) is like the splendour of lotus(Shrivasa); It is marked by the blossoms of ever-fresh garland of forest-flowers(vanamala); glittering ends of shoulder(bhujanta) are like Bhurja trees(bhujanta); It is having the hue of swarm of bumble-bees; It is embellished by the Shrivatsa mark(ShrivrikSha=Aswatha tree).

Notes: The beauty of this verse can hardly be brought out in English as the

similarity brought out between a garden and the chest of Vishnu is dependant on the particular choice of words which convey two meanings. It is a case of upamA-alankAra fortified by shlesha(pun). Just as a weary traveler rests in a garden, full of blossoms and new shoots a virakta weary of samsara takes refuge in the chest of Vishnu. The commentator interprets Shrivatsa as ShrivrikSha.

Shankara hails the grandeur of Shrivatsa mark on Vishnu's chest:

കാന്തം വക്ഷോ നിതാന്തം വിദധദിവ ഗലം കാലിമാ കാലശത്രോഃ
ഇന്ദോര്‍ബിമ്ബം യഥാങ്കോ മധുപ ഇവ തരോര്‍മഞ്ജരീം രാജതേ യഃ ।
ശ്രീമാന്‍നിത്യം വിധേയാദവിരലമിലിതഃ കൌസ്തുഭശ്രീപ്രതാനൈഃ
ശ്രീവത്സഃ ശ്രീപതേഃ സ ശ്രിയ ഇവ ദയിതോ വത്സ ഉച്ചൈഃശ്രിയം നഃ ॥ ൨൯ ॥

അന്വയഃ -- കാലശത്രോഃ ഗലം കാലിമാ ഇവ, ഇന്ദോഃ ബിമ്ബമ് അങ്കഃ യഥാ, തരോഃ
മഞ്ജരീമ് മധുപ ഇവ, യഃ വക്ഷഃ നിതാന്തമ് കാന്തമ് വിദധത്,
കൌസ്തുഭശ്രീപ്രതാനൈഃ അവിരലമിലിതഃ, ശ്രിയഃ വത്സ ഇവ ദയിതഃ, സഃ ശ്രീമാന്‍
ശ്രീപതേഃ ശ്രീവത്സഃ നഃ ഉച്ചൈഃ ശ്രിയമ് നിത്യമ് വിധേയാത് ।

May the lustrous Shrivatsa mark of Shripati, which is dear to LakShmi like a child and which is densely mixed with the radiating lustre of Kaustubha gem, bestow upon us the highest of riches. The Shrivatsa mark heightens the brilliance of Vishnu's chest like the blackness on the neck of Shiva, like the mark on the moon and like a bumble-bee on the sprout of a tree.

Notes: Shrivatsa is a swirl of hair on the right side of the chest of Vishnu. Shankara explains the origin of the name by saying that it is dear to Shri(LakShmi) like a child Kaustubha is a gem which came up from the ocean of milk when it was being churned by deva's and daitya's and which became an ornament to adorn Vishnu's chest. The highest of riches which the sage prays for

is clearly salvation.

Now Shankara's attention is drawn towards the brilliant Kaustubha gem.

സംഭൂയാമ്ഭോധിമധ്യാത്സപദി സഹജയാ യഃ ശ്രിയാ സംനിധത്തേ

നീലേ നാരായണോരഃസ്ഥലഗഗനതലേ ഹാരതാരോപസേവ്യേ ।

ആശാഃ സർവാഃ പ്രകാശാ വിദധദപിദധച്ചാത്മഭാസാൻയതേജാം-

സ്യാശ്ചര്യസ്യാകരോ നോ ദ്യുമണിരിവ മണിഃ കൌസ്തുഭഃ സോ/സ്തു

ഭൂത്യൈ ॥ ൩൦ ॥

അൻവയഃ -- അമ്ഭോധിമധ്യാത് സപദി സംഭൂയ നീലേ ഹാരതാരോപസേവ്യേ

നാരായണോരസ്ഥലഗഗനതലേ സഹജയാ ശ്രിയാ സൻനിധത്തേ, സർവാഃ

ആശാഃ പ്രകാശാഃ

വിദധത്, ആത്മഭാസാ അൻയതേജാൻ ച അപിദധത്, ആശ്ചര്യസ്യ ആകരഃ സഃ

കൌസ്തുഭമണിഃ ദ്യുമണിഃ ഇവ നഃ ഭൂത്യൈ അസ്തു ।

May the awe-inspiring Kaustubha gem which adorns the chest of Vishnu along with LakShmi and which illuminates all the directions, bring us prosperity like sun does. Narayana's chest is blue like the sky. There are garlands on the chest like stars in the sky. Kaustubha gem is along with Shri(LakShmi), who was sahajA,(sister), [both having been born in the ocean of milk] like the sun which has a Shri(brilliance) which is sahajA(all its own). Kautubha gem's brilliance masks other lustres [the garlands] like sun's masks that of stars.

Notes: Shankara cleverly uses again pun at places to bring out similarity between Kaustubha gem and the sun. As the commentator has brought out, there is a clear suggestion to the birth of an outstanding luminary, an avatara-purusha, in this samsara-sagara who offers hopes to all.

Shankara prays to Jayanti, the garland worn by Vishnu: The garland is supposed to represent the five elements: pancha bhuta's.

യാ വായാവാനുകൂല്യാത്സരതി മണിരുചാ ഭാസമാനാ/സമാനാ

സാകം സാകമ്പമംസേ വസതി വിദധതീ വാസുഭദ്രം സുഭദ്ര്മ് ।
സാ/രം സാരങ്ഗസംഘൈര്‍മുഖരിതകുസുമാ മേചകാന്‍താ ച കാന്‍താ
മാലാ മാലാലിതാസ്മാന്‍ന വിരമതു സുഖൈര്‍യോജയന്‍തീ ജയന്‍തീ ॥ ൨൫ ॥

അന്‍വയഃ -- വായൌ ആനുകൂല്‍യാത് സരതി, യാ മണിരുചാ സാകമ് അ-സമാനാ ഭാസമാനാ, (യാ)
വാസുഭദ്ര്മ് സുഭദ്ര്മ് വിദധതീ സാകമ്പമ് അമ്സേ വസതി, സാ സാരങ്ഗസംഘൈഃ
മുഖരിതകുസുമാ മേചക-അന്‍താ കാന്‍താ മാ-ലാലിതാ ജയന്‍തീ മാലാ അസ്മാന്‍ സുഖൈഃ അരമ്
യോജയന്‍തീ ന വിരമതു ।

May the garland Jayanti, tended dearly by LakShmi, never cease to quickly unite us with happiness. While the wind blows comfortably, the garland shining incomparably by the brilliance of the gem, rests on the shoulders of Vishnu gently vibrating. The garland looking beautiful with dark blue tips (of flowers) and humming swarms of bees around the flowers keeps Vishnu happy.

Notes : The most striking feature of this verse as one recites it is the repetition of groups of letters endowing it with a umique sonorous quality. At the beginning and end of each pada(quarter of a verse) we can see this repetition. vAvA yAyA, bhAsamAnA samAnA etc. This is an acrobatics in versifying which became popular among later poets. We need to note that although there is a repetition of syllables, words themselves are not repeated. This comes under the category of `Shabdalankara', word-ornamentation and is called `yamaka' (yamaka). Suffice it to say that let alone endowing the verses with lyrical meaning, even to construct such verses with some relevant meaning is itself very difficult.

Shankara looks at the top end of the shoulder of Vishnu:

ഹാരസ്യോരുപ്രഭാഭിഃ പത്രിനവവനമാലാംശുഭിഃ പ്രാംശുരൂപൈഃ

ശ്രീഭിശ്ചാപ്യങ്ഗദാനാം ശബലിതരുചി യൻനിഷ്കഭാഭിശ്ച ഭാതി ।
ബാഹുൽയേനൈവ ബദ്ധാഞ്ജലിപുടമജിതസ്യാഭിയാചാമഹേ തത്
ബൻധാർതിം ബാധതാം നോ ബഹുവിഹതികരീം ബൻധുരം ബാഹുമൂലമ് ॥ ൩൨ ॥

അൻവയഃ -- പ്രാംശുരൂപൈഃ ഉരുപഭ്രാഭിഃ പത്രിനവവനമാലാംശുഭിഃ അങ്ഗദാനാമ് ശ്രീഭിഃ ച, നിഷ്കഭാഭിഃ ച യത് ശബലിതരുചി ഭാതി, തത് അജിതസ്യ ബൻധുരമ് ബാഹുമൂലമ് ബദ്ധാഞ്ജലിപുടമ് അഭിയാചാമഹേ । നഃ ബാഹുൽയേന ബഹുവിഹതികരീമ്
ബൻധാർതിമ് ബാധതാമ് ।

We pray to the elegant top end of the shoulder of Vishnu, the unconquered, `May it come in the way of the grief of bondage which greatly and repeatedly torments (us)'. The top end of the shoulder has acquired varied hues because of the long and brilliant rays from the ever-fresh garland of forest flowers, the lustre of the bracelet and the ornament on the chest.

Notes: The printed text uses `kabalitaruchi' while the commentator uses `shabalitaruchi'. Here the version of the commentator has been adopted.

The sage contemplates on the innumerable arms of Vishnu:

വിശ്വത്രാണൈകദീക്ഷാസ്തദനുഗുണഗുണക്ഷത്രനിർമാണദക്ഷാഃ
കർതാരോ ദുർനിരൂപാഃ സ്ഫുടഗുരുയശസാം കർമണാമദ്ഭുതാനാമ് ।
ശാർങ്ഗം ബാണം കൃപാണം ഫലകമരിഗദേ പദ്മശംഖൌ സഹസ്രമ്
ബിഭ്രാണാഃ ശസ്ത്രജാലം മമ ദധതു ഹരേർബാഹവോ മോഹഹാനിമ് ॥ ൩൩ ॥

അൻവയഃ -- വിശ്വത്രാണൈകദീക്ഷാഃ,
തദനുഗുണഗുണക്ഷത്രനിർമാണദക്ഷാഃ,
സ്ഫുടഗുരുയശസാമ് അദ്ഭുതാനാമ് കർമണാമ് കർതാരഃ, ദിർനിരൂപാഃ, ശാർങ്ഗമ് ബാണമ്
കൃപാണമ് ഫലകമ് അരിഗദേ പദ്മശംഖൌ സഹസ്രമ് ശസ്ത്രജാലൌ ബിഭ്രാണാഃ

ഹരേഃ

ബാഹവഃ മമ മോഹഹാനിമ് ദധതു ।

May the (many) shoulders of Hari nourish the destruction of Maya in me. The shoulders carry thousands of weapons such as Sarnga bow, sword, shield, disc, mace, lotus and conch, which are indescribable, which accomplish astonishing acts of evident great fame and which are dedicated to solely protecting the universe and accordingly efficient in creating dynamic warrior folk(Kshatriya's),.

Notes: The vision contemplated here is that of Vishnu of innumerable arms holding innumerable weapons like the Viswarupa of Gita. In Vishnusahasranama he has a name, `sarvapraharaNAyudha'[sarvapraharanayudha]. Anything can be a weapon in his hands even a blade of grass. The printed text has `sphuTaguNayashasAm' while the commentator has adopted `spuTaguruyashasAm', which is the one chosen here.

Now the neck of Vishnu is worshipped:

കൺഠാകൽപോദ്ഗതൈർയഃ കനകമയലസത്കുൺഡലോത്ഥൈരുദാരൈഃ
ഉദ്യോതൈഃ കൌസ്തുഭസ്യാപ്യുരുഭിരുപചിതശ്ചിതവ്രർണോ വിഭാതി ।
കൺഠാശ്ലേഷേ രമായാഃ കരവലയപദൈർമുദ്രിതേ ഭദ്രരൂപേ
വൈകുൺഠീയേ/തത്ര കൺഠേ വസതു മമ മതിഃ കുൺഠഭാവം വിഹായ ॥ ൩൮ ॥

അൻവയഃ -- കൺഠാകൽപോദ്ഗതൈഃ കനകമയ-ലസത്-കുൺഡല-ഉത്ഥൈഃ ഉദാരൈഃ ഉദ്യോതൈഃ,
കൌസ്തുഭസ്യ അപി ഉരുഭിഃ (ഉദ്യോതൈഃ) ഉപചിതഃ യഃ ചിതവ്രർണഃ വിഭാതി, രമായാഃ
കൺഠാശ്ലേഷേ കരവലയപദൈഃ മുദ്രിതേ ഭദ്രരൂപേ വൈകുൺഠീയേ അത്ര കൺഠേ മമ
മതിഃ കുൺഠഭാവമ് വിഹായ വസതു ।

Casting off dullness, may my mind dwell on the beautiful neck of Vishnu, who has his abode at Vaikuntha. There are marks of bangles of LakShmi on the neck due to LakShmi's embrace around the neck. The neck has variegated hues arising out of the scintillations of the jewels around the neck, the swinging golden ear-rings and the brilliance of Kaustubha gem.

The sage visualizes the lip of Vishnu likening it to sun:

പദ്മാനൻദപ്രദാതാ പരിലസദരുണശ്രീപരീതാഗ്രഭാഗഃ
കാലേ കാലേ ച കമ്ബുപ്രവരശശധരാപൂരണേ യഃ പ്രവീണഃ ।
വക്ത്രാകാശാൻതരസ്ഥസ്തിരയതി നിതരാം ദൻതതാരൌഘശോഭാമ്
ശ്രീഭർതുർദൻതവാസോദ്യുമണിരഘതമോനാശനായാസ്ത്വസൌ നഃ ॥ ൩൫ ॥

അൻവയഃ -- പദ്മാ-ആനൻദപ്രദാതാ പരിലസത്-അരുണശ്രീ-പരീത-അഗ്രഭാഗഃ യഃ കാലേ
കാലേ കമ്ബു-പ്രവര-ശശധര-ആപൂരണേ പ്രവീണഃ (യഃ) വക്ത്ര-ആകാശ-അൻതര-സ്ഥഃ
ദൻത-താരാ-ഓഘ-ശോഭാമ് നിതരാമ് തിരയതി, അസൌ ശ്രീഭർതുഃ ദൻതവാസോ-ദ്യുമണിഃ
നഃ അഘ-തമോ-നാശനായ അസ്തു ।

May the sun-like lip of Vishnu, the husband of LakShmi, destroy our darkness-like sins.

Vishnu's lip provides pleasure to padmA(LakShmi) in the manner sun provides pleasure to padma(lotus). In the front portion of the lip, there is the lustre of aruna(redness) similar to the lustre of Aruna being at the fore-front of the sun. Regularly Vishnu's lip expertly fills the moon-white conch with breath similar to sun filling up the conch-white moon. Being at the front of the sky-like mouth it masks the sparkling teeth in a manner that sun at the morning horizon masks the twinkling stars.

Notes : this verse demonstrates Shankaracharya's skill and imagination in weaving a beautiful tapestry of simile and pun, which can truly be enjoyed in Sanskrit only. The reference is to lotus blooming on sunrise. Vishnu blows the conch when he has to fight the evil forces. Sun causes the growth of moon's face during the light-half of the month. Aruna is the charioteer of Sun, who perhaps is a personification of the red-glow that precedes the sunrise.

The sage looks at the star-like teeth of Vishnu:

നിത്യം സ്നേഹാതിരേകാൻനിജകമിതുരലം വിപ്രയോഗാക്ഷമാ യാ
വക്ത്രേൻദോരൻതരാലേ കൃതവസതിരിവാഭാതി നക്ഷത്രരാജിഃ ।
ലക്ഷ്മീകാൻതസ്യ കാൻതാകൃതിരതിവിലസൻമുഗ്ധമുക്താവലിശ്രീഃ
ദൻതാലീ സൻതതം സാ നതിനുതിനിരതാനക്ഷതാൻ രക്ഷതാൻനഃ ॥ ൨൩ ॥

അൻവയഃ -- സ്നേഹ-അതിരേകാത് യാ നിജകമിതുഃ അലമ് വിപ്രയോഗ-
അക്ഷമാ, വക്ത്ര-ഇൻദോഃ
അൻതരാലേ കൃതവസതിഃ നക്ഷത്ര-രാജിഃ ഇവ
ആഭാതി,അതി-വിലസൻ-മുഗ്ധ-മുതാവലി-ശ്രീഃ കാൻത-ആകൃതിഃ സാ
ലക്ഷ്മീകാൻതസ്യ
ദൻതാലീ നതി-നുതി-നിരതാൻ നഃ അക്ഷതാൻ രക്ഷതാത് ।

May Vishnu's row of teeth which shines like a line of stars(feminine) right inside the moon-like mouth(masculine) as if she cannot feel separated from her beloved because of excessive love towards him and which has the lustre of sparkling row of pearls and which has an endearing shape protect us who are engaged in prostrating to him and praising him.

Notes : This is an elegant example of exaggeration (utprekShA) where in the poet imagines that the teeth being inside the mouth is as if the stars were inside the moon! And he sees a motive behind that. Stars which are traditionally considered as wives of the moon have taken residence right inside the moon to

avoid separation from him!

The sage imagines the assembly of Deva's presided over by Vishnu:

ബ്രഹ്മൻബ്രഹ്മണ്യജിഹ്മാം മതിമപി കുരുഷേ ദേവ സംഭാവയേ ത്വാമ്
ശംഭോ ശക്ര ത്രിലോകീമവസി കിമമരൈർനാരദാദ്യാഃ സുഖം വഃ ।
ഇത്ഥം സേവാവനമ്രം സുരമുനിനികരം വീക്ഷ്യ വിഷ്ണോഃ പ്രസന്ന-
സ്യാസ്യേന്ദോരാസ്രവന്തീ വരവചനസുധാ ഹ്ലാദയേന്മാനസം നഃ ॥ ൩൭ ॥

അന്വയഃ -- ബ്രഹ്മൻ, ബ്രഹ്മണി അജിഹ്മാമ് മതിമ് അപി കുരുഷേ? ; ശംഭോ, ദേവ, ത്വാം
സംഭാവയേ ।; ശക്ര, അമരൈഃ ത്രിലോകീമ് അവസി കിമ്? ; നാരദാദ്യാഃ, സുഖമ് വഹ്
(കിമ്)? ; ഇത്ഥമ് സേവാവനമ്രമ് സുരമുനിനികരമ് വീക്ഷ്യ പ്രസന്നസ്യ വിഷ്ണോഃ
വരവചനസുധാ നഃ മാനസമ് ഹ്ലാദയേത് ।

Looking at the assembly of Deva's and sages who are bent with humility Vishnu enquires of them with delight, `Oh! Brahma, I hope your mind is steadfast in concentrating on Brahman; Oh! Shambho, I respect you; Oh! Indra, are you taking care of the three worlds along with Deva's? Oh! Narada and other sages, Are you all well?' May the ambrosia of Vishnu's such precious speech bring joy to our minds.

Notes: Commentator explains that even Brahma has to meditate on Brahman in order to do his duty of creation.

The sage experiences the pleasure of looking at Vishnu's cheeks:

കർണസ്ഥസ്വർണകമ്രോജ്ജ്വലമകരമഹാകുണ്ഡലപ്രോതദീപ്യൻ-
മാണിക്യശ്രീപ്രതാനൈഃ പരിമിലിതമലിശ്യാമലം കോമലം യത് ।
പ്രോദ്യത്സൂര്യാംശുരാജന്മരകതമുകുരാകാരചോരം മുരാരേഃ
ഗാഢാമാഗാമിനീം നഃ ശമയതു വിപദം ഗണ്ഡയോർമണ്ഡലം തത് ॥ ൩൮ ॥

അന്‍വയഃ -- യത്

കര്‍ണസ്ഥ-സ്വര്‍ണ-കമ്ര-ഉജ്ജ്വല-മകര-മഹാ-കുണ്‍ഡല-പ്രോത-ദീപ്യത്-

മാണിക്യ-ശ്രീ-പത്രാന്യൈഃ

പരിമിലിതമ് തത് കോമലമ് അലിശ്യാമലമ്

പ്രോദ്യത്-സൂര്‍യാംശു-രാജത്-മരകത-മുകുര-ആകാര-ചോരമ് മുരാരേഃ

ഗണ്‍ഡയോഃ മണ്‍ഡലമ്

നഃ ഗാഢാമ് ആഗാമിനീമ് വിപദമ് ശമയതു ।

May the soft bee-blue cheeks of Vishnu, the foe of Mura, destroy our impending

severe adversities. The lustre of the cheeks illumined by the scintillations of

the ear rings in the shape of a shark made of rubies inset in Gold rivals that

of an emerald mirror illumined by the rising sun.

വക്ത്രാംഭോജേ ലസന്‍തം മുഹുരധരമണിം പക്വബിംബാഭിരാമമ്

ദൃഷ്ട്വാ ദഷ്ടും ശുകസ്യ സ്ഫുടമവതരതസ്തുണ്‍ഡദണ്‍ഡായതേ യഃ ।

ഘ്രോണഃ ശോണീകൃതാത്മാ ശ്രവണയുഗലസത്കുണ്‍ഡലോസ്രൈര്‍മുരാരേഃ

പ്രാണാഖ്യസ്യാനിലസ്യ പ്രസരണസരണിഃ പ്രാണദാനായ നഃ സ്യാത് ॥ ൨൯ ॥

അന്‍വയഃ -- യഃ വക്ത്രാമ്ഭോജേ മുഹുഃ ലസന്‍തമ് പക്വബിമ്ബാഭിരാമമ്

അധരമണിമ്

ദൃഷ്ട്വാ ദഷ്ടും സ്ഫുടമ് അവതരതഃ ശുകസ്യ തുണ്‍ഡദണ്‍ഡായതേ,

ശ്രവണയുഗ-ലസത്-കുണ്‍ഡല-ഉസ്രൈഃ ശോണീകൃതാത്മാ പ്രാണാഖ്യസ്യ

അനിലസ്യ

പ്രസരണസരണിഃ മുരാരേഃ ഘ്രോണഃ നഃ പ്രാണദാനായ സ്യാത് ।

May the nose of Murari which acts as the spreading path for his Prana vayu grant

us the breath of life The nose which appears red because of the rays from the

pair of glittering ear-rings looks like the beak of a parrot descending to bite

the gem-like lip, which is as charming as a ripe Bimba fruit, glittering in the lotus-like face.

Notes: The commentator remarks that as devotion to Lord is verily the Life-breath for a devotee, the sage is seeking that only. Bimba fruit gets red when it is ripe and comparing the lip to a Bimba fruit is a standard simile in Sanskrit literature. ghoNA as a feminine noun is the standard usage, but ghoNa is also encountered in literature as the commentator points out. usra is a rarely occurring word which means ray.

ദിക്കാലൌ വേദയന്തൌ ജഗതി മുഹുരിമൌ സംചരന്തൌ രവീന്ദൂ
ത്രൈലോക്യാലോകദീപാവഭിദധതി യയോരേവ രൂപം മുനീന്ദ്രാഃ ।
അസ്മാനബ്ജപത്രേ തേ പ്രചുരതരകൃപാനിര്ഭരം പ്രേക്ഷമാണേ
പാതാമാതാമ്രശുക്ലാസിതരുചിരുചിരേ പദ്മനേത്രസ്യ നേത്രേ ॥ ൪൦ ॥

അന്വയഃ -- മുനീന്ദ്രാഃ യയോഃ ഏവ രൂപമ് ദിക്കാലൌ വേദയന്തൌ ജഗതി മുഹുഃ
സംചരന്തൌ ത്രൈലോക്യാലോകദീപൌ രവീന്ദൂ (ഇതി) അഭിദധതി,
ആതാമ്ര-ശുക്ല-അസിത-രുചി-രുചിരേ അബ്ജപത്രേ പ്രചുരതര-കൃപാ-നിര്ഭരമ്
(അസ്മാന്) പ്രേക്ഷമാണേ പദ്മനേത്രസ്യ തേ നേത്രേ അസ്മാന് പാതാമ് ।

May those two lotus-like eyes of Padmanetra, which are charmingly coloured with redness, whiteness, and blackness and which are looking at us full of compassion protect us. The great sages consider the two eyes as the sun and the moon which are incessantly moving around the world like two lustrous lamps to indicate direction and time.

Notes: There are many references to sun and moon as the eyes of the Lord in Sruti's and Smriti's. Eyes are just like lotuses which have a black central portion, surrounded by a white portion and then the red petals, notes the commentator. It is a remarkable observation that both reckoning of time and

direction are dependant on the sun and the moon.

The sage beholds the elegance of Vishnu's eye-brows in the next two verses:

പാതാത്പാതാലപാതാത്പതഗപതിഗതേർഭ്രൂയുഗം ഭുഗ്നമധ്യമ്
യേനേഷച്ചാലിതേന സ്വപദനിയമിതാഃ സാസുരാ ദേവസംഘാഃ ।
നൃത്യൽലാലാടരങ്ഗേ രജനികരതനോരർധഖണ്ഡാവദാതേ
കാലവ്യാലദ്വയം വാ വിലസതി സമയാ വാലികാമാതരം നഃ ॥ ൪൧ ॥

അൻവയഃ -- യേന ഈഷത് ചാലിതേന സാസുരാ ദേവസംഘാഃ
സ്വപദനിയമിതാഃ,
രജനികര-തനോഃ അർധ-ഖണ്ഡ-അവദാതേ ലാലാട-രങ്ഗേ നൃത്യത് (യത്)
വാലികാ-മാതരം സമയാ കാലവ്യാലദ്വയം വാ (ഇതി) വിലസതി (തത്) ഭുഗ്നമധ്യം
ഭ്രൂയുഗം നഃ പാതാല-പാതാത് പാതാത് ।

May the eye-brows, bowed at centre, of Vishnu, who has the chief of the feathered as his transport, save us from falling to the nether-world (Naraka). Just by a little movement of the eye-brows of Vishnu, Deva's along with Asura's are controlled at their places of duty. The eye-brows dancing in the stage-like forehead which is elegantly shaped as a half-moon are sportive and look as though like a pair of black serpents near their mother in the form of the ear-ornament,.

Notes: The prayer is to make the devotee tread the path of virtue so that he may not fall into Naraka, the equivalent of hell. There is a mix up of rUpaka and utprekShA. The discerning may find it contrived. Word vAlikA is not listed in standard dictionaries. The commentator interprets it as karNabhUShaNavisheShaH quoting Vaijayanti Lexicon. The ornament is perhaps shaped like a big snake.

ലക്ഷ്മാകാരാലകാലിസ്ഫുരദലികശശാങ്കാർധസംദർശമീലൻ-
നേത്രാമ്ഭോജപ്രബോധോത്സുകനിഭൃതതരാലീനഭൃങ്ഗച്ഛടാഭേ ।

ലക്ഷ്മീനാഥസ്യ ലക്ഷ്യീകൃതവിബുധഗണാപാങ്ഗബാണാസനാർധ-
-ച്ഛായേ നോ ഭൂരിഭൂതിപ്രസവകുശലതേ ഭ്രൂലതേ പാലയേതാമ് ॥ ൪ ॥

അൻവയഃ --
ലക്ഷ്മ-ആകാര-അലക-അലി-സ്ഫുരത്-അലിക-ശശാങ്കാർധ-സംദർശ-മീലത്-
നേത്ര-അമ്ഭോജ-പ്രബോധ-ഉത്സുക-നിഭൃതതര-ആലീന-ഭൃങ്ഗ-ച്ഛടാ-
ആഭേ ലക്ഷ്യീ-കൃത-വിബുധഗണ-അപാങ്ഗ-ബാണാസന-അർധ-
-ച്ഛായേ ഭൂരി-ഭൂതി-പ്രസവ-കുശലതേ ഭ്രൂ-ലതേ നഃ പാലയേതാമ് ।

May LakShminatha's creeper-like eye-brows which are capable of generating bountiful wealth protect us. They look like the half-bent bow, the seat of Vishnu's arrow-like glances at the assembly of Deva's. They look like a line of bumble-bees engaged in waking up the lotus-like eyes which are half closed due to the moon-like forehead containing the hair-curls looking like the mark on the moon.

Notes: Glances are traditionally likened to arrows or darts. The eye-brows look like the bows from which the arrows of glances dart in the direction of assembled Deva's. The forhead looks like the half-moon. The curls of hair on the forehead look like the mark on the moon. Looking at the moon the lotus-like eyes are half closed. (Lotuses close as the moon rises). The eye-brows look like a line of bumble bees close to the lotus eagerly engaged in opening the half closed lotuses!

Now the sage looks at the Tilaka mark on Vishnu's forehead:

രുക്ഷസ്മാരേക്ഷുചാപച്യുതശരനികരക്ഷീണലക്ഷ്മീകടാക്ഷ-
പ്രോത്ഫുൽലത്പദ്മമാലാവികസിതമഹിതസ്ഫാടികൈശാനലിങ്ഗമ് ।
ഭൂയാത് ഭൂയോ വിഭൂത്യൈ മമ ഭുവനപതേർഭ്രൂലതാദ്വൻദ്വമധ്യാ-
-തുത്ഥം തത്പുൺഡ്രമൂർധ്വം ജനിമരണതമഃഖൺഡനം മൺഡനം ച ॥ ൫ ॥

അൻവയഃ --

രുക്ഷ-സ്മാര-ഇക്ഷു-ചാപ-ച്യുത-ശര-നികര-ക്ഷീണ-ലക്ഷ്മീ-കടാക്ഷ-

പ്രോത്ഫുൽലത്-പദ്മ-മാലാ-വികസിത-മഹിത-സ്ഫാടിക-ഐശാന-ലിങ്ഗമ്

ഭുവനപതേഃ ഭ്രൂലതാ-ദ്വൻദ്വ-മധ്യാത് ഉത്ഥമ് ജനി-മരണ-തമഃ-ഖൺഡനമ് ച

തത്

ഊർധ്വമ് പുൺഡ്രമ് മമ വിഭൂത്യൈ ഭൂയഃ ഭൂയാത് ।

May the `oordhvapundra' mark of the Vishnu, Lord of the universe, arising in between the creeper-like brows, which dispels the darkness of birth and death be for my prosperity. The mark looks like a crystal-white symbol of Siva to which LakShmi, weakened by the group of arrows released from the sugarcane-bow of Manmatha is offering lotus-garlands in the form of her glances.

Notes: Manmatha (cupid) is supposed to be having a bow of sugarcane. LakShmi is tormented by Manmatha and is constantly looking at the mark on Vishnu's forehead. Her glances are like offerings of lotus garland to symbol of Siva in the form of the mark entreating him to lessen the harshness of Manmatha's arrows, as he is the conqueror of Manmatha!

പീഠീഭൂതാലകാൻതം കൃതമകുടമഹാദേവലിങ്ഗപ്രതിഷ്ഠേ

ലാലാടേ നാട്യരങ്ഗേ വികടതരതടേ കൈടഭാരേശ്ചിരായ ।

പ്രോദ്ഘാട്യൈവാത്മതൻദ്രീപ്രകടപടകുടീം പ്രസ്ഫുരൻതീ സ്ഫുടാങ്ഗമ്

പട്വീയം ഭാവനാഖ്യാം ചടുലമതിനടീ നാടികാം നാടയേൻനഃ ॥ ൪ ॥

അൻവയഃ -- പീഠീഭൂത-അലക-അൻതമ് കൃത-മകുട-മഹാദേവ-ലിങ്ഗ-പ്രതിഷ്ഠേ

കൈട്ഭ-അരേഃ വികടതര-തടേ ലാലാടേ നാട്യരങ്ഗേ ആത്മ-തൻദ്രീ-പ്രകട-

പടകുടീമ്

പ്രോദ്ഘാട്യ സ്ഫുടാങ്ഗമ് പ്രസ്ഫുരൻതീ ഇയമ് നഃ പട്വീ ചടുല-മതി-നടീ

ഭാവനാഖ്യാമ് നാടികാമ് നാടയേത് ।

May our wavering mind like an expert actress glittering and displaying her limbs play the drama of concentration on the broad stage of forehead of Vishnu, the foe of Kaitabha, after removing the screen of lassitude. On that broad stage of Vishnu's forehead, the crown of Vishnu looks like the linga symbolizing Shiva seated on the ends of curls of hair on the forehead.

Notes: The poet In Shankara visualizes a play called `concentration' played by his mind on the stage of Vishnu's forehead. In other words, he prays that he may be able to concentrate on the forehead of Vishnu. The metaphor is further elaborated. When a play begins the screen is pulled aside. In a like manner before concentration begins, lassitude is removed. On the stage there will be a symbol of God placed for worship. The crown of Vishnu on his forehead looks like the linga, symbol of Shiva.

Shankara looks at the curls of hair around Vishnu's face:

മാലാലീവാലിധാമ്നഃ കുവലയകലിതാ ശ്രീപതേഃ കുൻതലാലീ
കാലിൻദ്യാരുഹ്യ മൂർധ്നോ ഗലതി ഹരശിരഃസ്വർധുനീസ്ഫർധയാ നു ।
രാഹുർവാ യാതി വക്ത്രം സകലശശികലാഭ്രാൻതിലോലാൻതരാത്മാ
ലോകൈരാലോക്യതേ യാ പ്രദിശതു സതതം സാഖിലം മങ്ഗലം നഃ ॥ ൪൫ ॥

അൻവയഃ -- യാ കുവലയ-കലിതാ മാലാലീ വാ, കാലിൻദീ ഹര-ശിരഃ-സ്വർധുനീ-സ്പർധയാ
മൂർധ്നി ആരുഹ്യ ഗലതി നു, സകല-ശശി-കലാ-ഭ്രാൻതി-ലോല-അൻതരാത്മാ രാഹുഃ
വക്ത്രമ് യാതി വാ ഇതി ലോകൈഃ ആലോക്യതേ സാ ശ്രീപതേഃ കുൻതലാലീ നഃ അഖിലമ് മങ്ഗലമ്
പ്രദിശതു ।

May the curls of hair of Shripathi bestow us all the time alround prosperity.

People look upon it as a garland made of black lotuses or perhaps that river

Yamuna is trickling down Vishnu's face to compete with the Ganga over the head of Shiva, or Rahu is attacking the face under the delusion that it is the full moon.

Notes : River Yamuna is traditionally considered dark as perhaps its water is mildly turbid, which can be observed where Yamuna and Ganga meet.

Now he looks at the hair on Vishnu's head in its entirety:

സുപ്താകാരാഃ പ്രസുപ്തേ ഭഗവതി വിബുധൈരപ്യദൃഷ്ടസ്വരൂപാ
വ്യാപ്തവ്യോമാൻതരാലാസ്തരലമണിരുചാ രഞ്ജിതാഃ സ്പഷ്ടഭാസഃ ।
ദേഹച്ഛായോദ്ഗമാഭാ രിപുവപുരഗരുപ്ലോഷരോഷാഗ്നിധൂമ്യാഃ
കേശാഃ കേശിദ്വിഷോ നോ വിദധതു വിപുലക്ലേശപാശപ്രണാശമ് ॥ ർന്ന ॥

അൻവയഃ -- ഭഗവതി സുപ്തേ വിബുധൈഃ അപി അദൃഷ്ടസ്വരൂപാഃ
സുപ്താകാരാഃ
വ്യാപ്ത-വ്യോമ-അൻതരാലാഃ തരല-മണി-രുചാ സ്പഷ്ടഭാസഃ രഞ്ജിതാഃ
ദേഹച്ഛായാ-ഉദ്ഗ്മ-ആഭാഃ രിപു-വപുഃ-അഗരു-പ്ലോഷ-രോഷ-അഗ്നി-ധൂമ്യാഃ
കേശിദ്വിഷഃ
കേശാഃ നഃ വിപുല-ക്ലേശ-പാശ-പ്രണാശമ് വിദധതു ।

May the locks of hair, which are illumined and colored by the sparkling gem on the fore head of Vishnu, the foe of Kesi, destroy entirely our bundle of sufferings. When Vishnu sleeps, even the Deva's cannot fully perceive the form of the matted hair which occupies all the skies, They look as if they are the aura emanating from Vishnu's body. They look as if they are clusters of smoke from the fire of anger arising out of burning the incense of bodies of foes.

Notes: The commentator explains that when Vishnu goes into Yoganidra, his matted hair occupies the whole of the skies. suptA is interpreted as `matted hair' by the commentator quoting Vaijayanti lexicon, although standard dictionaries do not list it. There is a hint of matted locks of hair being compared to dark

clouds too although it is not fully brought out. The sage prays for cutting asunder of all wordly bondages.

Shankara prostrates to the crown of Vishnu:

യത്ര പ്രത്യുപ്തരത്നപ്രവരപരിലസദ്ഭൂരിരോചിഷ്പത്രാന-
സ്ഫൂർത്യാ മൂർതിർമുരാരേർദ്യുമണിശതചിതവ്യോമവദ്ദുർനിരീക്ഷ്യാ ।
കുർവത് പാരേപയോധി ജ്വലദകൃശശിഖാഭാസ്വദൌർവാഗ്നിശങ്കാം
ശശ്വൻനഃ ശർമ ദിശ്യാത്കലികലുഷതമഃപാടനം തത്കിരീടമ് ॥ ൪൭ ॥

അൻവയഃ -- യത്ര പ്രത്യുപ്ത-രത്ന-പ്രവര-പരിലസത്-ഭൂരി-രോചിഃ-പത്രാന-സ്ഫൂർത്യാ
മുരാരേഃ മൂർതിഃ ദ്യുമണി-ശത-ചിത-വ്യോമവത് ദുർനിരീക്ഷ്യാ, പാരേപയോധി ജ്വലത്-അകൃശ-ശിഖാ-ഭാസ്വത്-ഔർവാഗ്നി-ശങ്കാമ് കുർവത് തത് കിരീടമ് നഃ
കലി-കലുഷ-തമഃ-പാടനമ് ശർമ ദിശ്യാത് ।

May the crown of Vishnu, which makes one fancy that they are the glowing flames of bright Vadava (Sub-oceanic fire) at the further bank of ocean(of milk) endow us with everlasting beatitude which destroys the darkness due to the wicked Kaliyuga. The piercing rays emanating from the priceless gems set in the crown render Vishnu's form extremely difficult to perceive like the sky brightened by hundreds of suns.

Notes: As per the commentator Vishnu's abode is on Northern bank of milk of ocean in Shaka island. One is reminded of Bhagavd Gita's description of Viswarupa, 'ദിവി സൂർയസഹസ്രസ്യ ഭവേദ്യുഗപ്ദുത്ഥിതാ । യദി ഭ്ഹാഃ സദൃശീ സാ
സ്യാത് ഭാസസ്തസ്യ മഹാത്മനഃ ॥'.

Shankara beholds the entire form of Vishnu, after having had the pleasure of

looking at parts of the form individually:

ഭ്രാൻത്വാ ഭ്രാൻത്വാ യദന്തസ്ത്രിഭുവനഗുരുരപ്യബ്ദകോടീരനേകാഃ
ഗന്തും നാന്തം സമർഥോ ഭ്രമര ഇവ പുനർനാഭിനാലീകനാലാത് ।
ഉന്മജ്ജന്നൂർജിതശ്രീസ്ത്രിഭുവനമപരം നിർമമേ തത്സദൃക്ഷമ്
ദേഹാമ്ബോധിഃ സ ദേയാന്നിരവധിരമൃതം ദൈത്യവിദ്വേഷിണോ നഃ ॥ ൪൮ ॥

അന്വയഃ -- ത്രിഭുവനഗുരുഃ അപി അനേകാഃ അബ്ദ-കോടീഃ യദന്തഃ ഭ്രാന്ത്വാ ഭ്രാന്ത്വാ
അന്തമ് ഗന്തുമ് ഭ്രമര ഇവ ന സമർഥഃ (സൻ), പുനഃ നാഭി-നാലീക-നാലാത് ഉന്മജ്ജൻ
തത്-സദൃക്ഷമ് അപരമ് ത്രിഭുവനമ് നിർമമേ സഃ ദൈത്യ-വിദ്വേഷിണഃ ഊർജിതശ്രീഃ
നിരവധിഃ ദേഹാമ്ബോധിഃ നഃ അമൃതമ് ദേയാത് ।

May the resplendent endless ocean-like form of Vishnu, the foe of Daitya's give us ambrosia (amrita). Brahma, the father of the three worlds, after not being able to reach the boundary in the abdomen of Vishnu even after roaming endlessly like a bumble-bee for millions of years, got out from the root of the lotus in Vishnu's navel and created a world outside similar to the one inside.

Notes: Evidently the ambrosia the sage seeks is that of MokSha.

Proceeding to conclude the hymn Shankara prays to the ten incarnations of Vishnu:

മത്സ്യഃ കൂർമോ വരാഹോ നരഹരിണപതിർവാമനോ ജാമദഗ്ന്യഃ
കാകുത്സ്ഥഃ കംസഘാതീ മനസിജവിജയീ യശ്ച കൽകിർഭവിഷ്യൻ ।
വിഷ്ണോരംശാവതാരാ ഭുവനഹിതകരാ ധർമസംസ്ഥാപനാർഥാഃ
പായാസുർമാം ത ഏതേ ഗുരുതരകരുണാഭാരഖിന്നാശയാ യേ ॥ ൪൯ ॥

അന്വയഃ -- മത്സ്യഃ കൂർമഃ വരാഹഃ നരഹരിണപതിഃ വാമനഃ ജാമദഗ്ന്യഃ കാകുത്സ്ഥഃ

കംസഘ്നാതീ മനസിജ-വിജയീ യഃ ഭവിഷ്യൻ കൽകിഃ ച ഏതേ യേ

ഗുരുതര-കരുണാ-ഭാര-ഖിൻന-ആശയാ വിഷ്ണോഃ അംശാവതാരാഃ ഭുവന-ഹിതകരാഃ

ധർമ-സംസ്ഥാപന-അർഥാഃ തേ മാമ് പായാസുഃ ।

May the partial incarnations of Vishnu, namely Matsya, Kurma,Varaha, Narasimha, Vamana, Parashurama (son of Jamadagni), Rama (Scion of Kakutstha), Krishna(Slayer of Kamsa), Buddha(Conqueror of Manmatha) and Kalki(Of the future), who are the benefactors of the worlds and whose mission is to establish Dharma and who are weighed down by extreme compassion protect me.

Notes: It is significant that Shankara has recognized Buddha as one of the ten incarnations. The word hariNa in narahariNapati does not seem to denote a lion as per standard lexicons. The commentator quotes Harsha where he seems to have used hariNa to denote a lion.

Shankara reflects on the twin facets of One Reality: Brahman, beyond reach of words and mind and Vishnu, who is ever accessible and provides immeasurable joy:

യസ്മാദ്വാചോ നിവൃത്താഃ സമമപി മനസാ ലക്ഷണാമീക്ഷമാണാഃ
സ്വാർഥാലാഭാത്പരാർഥ്യപഗമകഥനശ്ലാഘിനോ വേദവാദാഃ ।
നിത്യാനൻദം സ്വസംവിൻനിരവധിവിമലസ്വാൻതസംക്രാൻതബിമ്ബ-
ച്ഛായാപത്ത്യാപി നിത്യം സുഖയതി യമിനോ യത്തദ്വ്യാൻമഹോ നഃ ॥ ൫൦ ॥

അൻവയഃ -- യസ്മാത് വാചഃ മനസാ സമമ് ലക്ഷണാമ് ഈക്ഷമാണാഃ സ്വാർഥാലാഭാത്

പരാർഥ-വ്യപഗമ-കഥന-ശ്ലാഘിനഃ വേദവാദാഃ അപി നിവൃത്താഃ യത്

സ്വ-സംവിത്-നിരവധി-വിമല-സ്വാൻത-സംക്രാൻത-ബിമ്ബച്ഛായാ-ആപത്ത്യാ യമിനഃ അപി

നിത്യം സുഖയതി തത് നിത്യാനൻദമ് മഹഃ നഃ അവതു ।

May that Lustre which provides joy even to those who practice self-control, in the guise of a reflection of its self luminous, unlimited, pure formlessness protect us. Words along with mind and even the Upanishads, which advocate its existence through indirect meaning having failed through direct meaning, return (having failed to reach it) from that lustre.

Notes: This is a verse endowed with subtle aspects of advaitic philosophy. The commentary is detailed and riddled with complex advaitic terminology. It is believed that the main import has been conveyed here. Brahman who is formless and is not accessible to words, mind or even the Upanishads in its infinite mercy shows itself in the form of Vishnu and his incarnations as if through a refexion in an accessible form. Even sages who seek the formless Brahman rejoice at that Lustre with form. The reference to the Upanishadic statement, `yato vAcho nivartante aprApya manasA saha' is very evident.

The verse refers to different modes through which a word is endowed with a meaning. If one says ga~NgAyAM ghoShaH one refers to a village on the banks of Ganga although the words at first seem to convey that the village is inside the river. A word acquires a meaning different from what it normally conveys through a mode called lakShaNA, which becomes operative conveying a different meaning in place of the normal meaning.The verse refers to the fact that all modes through which a word acquires a meaning fail to reach Brahman.

As a mark of his own humility, Shankaracharya pays his obeisance to a Bhagavata-Vishnu's devotee:

ആപാദാദാ ച ശീര്‍ഷാദ്വപുരിദമനഘം വൈഷ്ണവം യഃ സ്വചിത്തേ
ധത്തേ നിത്യം നിരസ്താഖിലകലികലുഷേ സംതതാന്‍തഃപ്രമോദഃ ।
ജുഹ്വജ്ജിഹ്വാകൃശാനൌ ഹരിചരിതഹവിഃ സ്തോത്രമന്‍ത്രാനുപാഠൈഃ
തത്പാദാമ്ഭോരുഹാഭ്യാം സതതമപി നമസ്കുര്‍മഹേ നിര്‍മലാഭ്യാമ് ॥ ൫൩ ॥

അന്‍വയഃ -- യഃ നിത്യമ്, ജിഹ്വാ-കൃശാനൌ സ്തോത്ര-മന്‍ത്രാനുപാഠൈഃ ഹരി-

ചരിത-ഹവിഃ

ജുഹ്വത്, ഇദമ് അനഘമ് ആപാദാത് ആ ച ശീർഷാത് വൈഷ്ണവമ് വപുഃ

നിരസ്ത-അഖില-കലി-കലുഷേ സ്വചിത്തേ സംതത-അൻതഃ-പ്രമോദഃ ധത്തേ,

നിർമലാഭ്യാമ് തത്-പാദാമ്ഭോരുഹാഭ്യാമ് സതതമ് അപി നമസ്കുർമഹേ ।

Our obeisances are forever to the pure lotus-like feet of one, who holds in his mind, bereft of all the wickedness (characteristic) of Kaliyuga and having uninterrupted internal happiness, the faultless form of Vishnu from head to foot, while offering oblations of Vishnu's deeds with the chantings of Mantra and Stotra in the fire of the tongue.

Notes: Quite characteristically Shankara stresses on the purity of mind while contemplating the divine formof Vishnu, as one chants the Mantras and the Stotras. Salutation is complete only when it has all the three anga's, namely vAchika(by word), kAyika(by body) and mAnasika(by mind). He uses a metaphor of oblations to the fire for the chantings of stotras and Mantras. The verse echoes sentiments expressed in several passages in the Gita. `brahmArpaNaM brahmahaviH brahmAgnau brahmaNA hutam' etc.

As phalashruti, Shankaracharya bestows his benediction to one who recites this hymn with devotion:

മോദാത്പാദാദികേശസ്തുതിമിതിരചിതാം കീർതയിത്വാ ത്രിധാമ്നഃ

പാദാബ്ജദ്വൻദ്വസേവാസമയനതമതിർമസ്തകേനാനമേദ്യഃ ।

ഉൻമുച്യൈവാത്മനൈനോനിചയകവചകം പഞ്ചതാമേത്യ ഭാനോഃ

ബിമ്ബാൻതർഗോചരം സ പ്രവിശതി പരമാനൻദമാത്മസ്വരൂപമ് ॥ ൫൨ ॥

അൻവയഃ -- യഃ ഇതി രചിതാമ് ത്രിധാമ്നഃ പാദാദികേശസ്തുതിമ് മോദാത്
കീർതയിത്വാ

പാദ-അബ്ജ-ദ്വൻദ്വ-സേവാ-സമയ-നത-മതിഃ മസ്തകേന ആനമേത്, സഃ
ആത്മനാ

ഏനഃ-നിചയ-കവചകമ് ഉൻമുച്യ പഞ്ചതാമ് ഏത്യ ഭാനോഃ ബിമ്ബ-അൻതഃ-ഗോചരമ്
പരമാനൻദമ് ആത്മസ്വരുപമ് പവ്രിശതി ।

One who, after reciting with joy Vishnu's Padadikesantastotra thus composed bows his head to (Vishnu) intent on serving his lotus feet, enters ultimate bliss of Brahman, who becomes visible through the solar orb, when he casts off his mortal coil.

Notes: To point out that in this hymn he has all along prayed only for the ultimate realization of Brahman,the only wish worthwhile striving for, Shankarabhagavatpada emphasises that aspect at the end.

ഇതി ശ്രീമത്പരമഹംസപരിവ്രാജകാചാർയസ്യ
ശ്രീഗോവിൻദഭഗവത്പുജ്യപാദശിഷ്യസ്യ
ശ്രീമച്ഛംകരഭഗവതഃ കൃതൌ വിഷ്ണുപാദാദികേശാൻതസ്തോത്രം സമ്പൂർണമ് ॥

Thus comes to completion Vishnupadadikesantastotra among the works of PramahamsaparivrAjakAcharya Shri Shankarabhagavan, who is a disciple of the revered Govindabhagavatpujyapada.

ശംകരാചാർയരചിതാ വിഷ്ണുസ്തുതിരിയം ഹരേഃ ।
കൃപയാ തസ്യ സമ്പ്രീത്യൈ ആംഗ്ലവാൺയാം കൃതാർപിതാ ॥

Encoded, proofread, and translated with commentary by GSS. Murthy murthygss at gmail.com

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

Last updated ത്oday

http://sanskritdocuments.org

Vishnu Padadi Keshatha Stotram Lyrics in Malayalam PDF
% File name : viShNupAdAdikeshAntastotra.itx
% Location : doc_vishhnu
% Author : Adi Shankaracharya
% Language : Sanskrit
% Subject : philosophy/hinduism/religion
% Transliterated by : GSS Murthy murthygss at gmail.com
% Proofread by : GSS Murthy murthygss at gmail.com
% Translated by : GSS Murthy murthygss at gmail.com
% Latest update : May 22, 2012
% Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com
% Site access : http://sanskritdocuments.org
%
% This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study
% and research. The file is not to be copied or reposted for promotion of
% any website or individuals or for commercial purpose without permission.
% Please help to maintain respect for volunteer spirit.
%

We acknowledge well-meaning volunteers for Sanskritdocuments.org and other sites to have built the collection of Sanskrit texts.
Please check their sites later for improved versions of the texts.
This file should strictly be kept for personal use.
PDF file is generated [October 13, 2015] at Stotram Website